

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ การสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุ ” นั้น ผู้วิจัยได้ศึกษาวิจัยเพื่อหาคำตอบที่จะมาสนับสนุนว่าการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนแนวใหม่นั้น จำเป็นที่จะต้องได้รับความร่วมมือจากการทำงานของเจ้าหน้าที่ภาครัฐ และประชาชนในพื้นที่ที่เกี่ยวข้อง อันจะเป็นหนทางนำไปสู่ความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาในพื้นที่นั้น ทั้งนี้ผู้วิจัยได้เจาะลึกปัญหาของชุมชนในเรื่องของยาเสพติดซึ่งเป็นปัญหาที่ทุกคนในชาติต้องรับรู้และร่วมกันป้องกันแก้ไข ซึ่งทุกฝ่ายจะต้องมีทิศทางดำเนินการไปในแนวทางเดียวกัน มีบทบาทที่ต่างฝ่ายต่างก็สนับสนุนซึ่งกันและกัน และมีกลไกในการสื่อสารที่นำไปสู่การสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยเสพติดได้ ทั้งนี้ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบในการศึกษาวิจัย และนำมาซึ่งการตอบปัญหาที่ได้ตั้งไว้ในปัญหาคำวิจัย แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมีดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา
2. แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม
3. แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มบุคคลต่างๆที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม
4. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการประสานความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติด
5. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องรูปแบบในการสื่อสารเพื่อการประสานความร่วมมือ
6. แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของประเด็นในการสื่อสารเพื่อประสานความร่วมมือ
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จะเห็นได้ว่าในอดีตที่ผ่านมาการบริหารงานของประเทศไทยมีการรวมศูนย์อำนาจในการสั่งการ การตัดสินใจ และการแก้ไขปัญหาต่างๆไว้ที่ส่วนกลาง และสั่งการจากผู้มีอำนาจระดับบนลงมาสู่ระดับล่าง ซึ่งอำนาจในการบริหารงานเหล่านั้นมักจะถูกอยู่กับนักการเมือง และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะมีอำนาจในการสั่งการต่างๆ แต่การแก้ไขปัญหาต่างๆภายในประเทศเป็นไปอย่างล่าช้า และบางครั้งการแก้ปัญหาอย่างไม่ถูกต้องที่ต้องการให้เกิดการแก้ไขปัญหาจริงๆ จึงได้มีการนำยุทธศาสตร์แนวใหม่มาใช้ ซึ่งถือเป็นการเปลี่ยนแปลงการทำงานจากรูปแบบเก่าที่เป็นแบบรวมศูนย์อำนาจ และมีการสั่งการจางเบี่ยงบนลงมาสู่เบื้องล่าง ซึ่งยุทธศาสตร์การพัฒนาแบบใหม่ถือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนหรือชุมชนและการพึ่งพิงตนเองเป็นหลักการและวิธีการพัฒนาที่มีความสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการพัฒนา ที่มุ่งพัฒนาคนและส่งเสริมความเป็นธรรมในสังคม (ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณะสุข มหาวิทยาลัยมหิดล : คำนำ)

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา

แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชน นับได้ว่าเป็นกลไกสำคัญสำหรับการวางแผนงาน การตัดสินใจดำเนินโครงการ และการบริหารโครงการพัฒนาต่างๆในยุคปัจจุบัน ตลอดจนเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา รัฐบาลไทยได้แสวงหารูปแบบและวิธีแนวทางต่างๆในการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ “เข้าร่วม” กระบวนการดำเนินโครงการต่างๆ ของภาครัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการที่อาจส่งผลกระทบต่อประชาชนและชุมชน (ปาริชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล , 2543 : 7)

จากการศึกษาเรื่องการสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุ ซึ่งเป็นการดำเนินงานภายใต้โครงการหมู่บ้าน/ชุมชนเฉลิมพระเกียรติปลอดภัยเสพติด นับว่าเป็นโครงการพัฒนาที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตของประชาชนและชุมชนเป็นอย่างมากเพราะผลของการดำเนินงานจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้หากไม่ได้รับความร่วมมือในการดำเนินงานจากประชาชนในชุมชนนั้นๆ และที่สำคัญผลดีหรือผลเสียที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานภายใต้โครงการนี้จะส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนในภายภาคหน้า ดังนั้นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามา “มีส่วนร่วม” จึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง

ในการดำเนินงานเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในชุมชน วิธีทางที่จะทำให้ผลสัมฤทธิ์จากการแก้ไขปัญหาดำรงอยู่อย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการคิดหาต้นเหตุและวิธีการป้องกันแก้ไขปัญหาร่วมกันระหว่างประชาชนในชุมชนนั่นเอง และระหว่างประชาชน

ในชุมชนนั้นกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ เพราะการที่ประชาชนได้มีโอกาสมีส่วนร่วมคิดและร่วมลงมือป้องกันและแก้ไขปัญหาจะทำให้ประชาชนรู้สึกว่าเขาเป็นเจ้าของชุมชนอย่างแท้จริง และทำให้เขารู้สึกว่าเขาต้องดำรงรักษาสภาพที่สงบเรียบร้อยภายในชุมชนที่เขาได้มีส่วนร่วมในการคิดและทำเอาไว้ ดังนั้นการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนให้เกิดผลสำเร็จได้ปัจจัยที่สำคัญปัจจัยหนึ่งก็คือการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

ความหมายของการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาไว้ว่า คือการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างกระตือรือร้นและมีพลังของประชาชนในระดับต่างๆ คือ

1. ในกระบวนการตัดสินใจ เพื่อกำหนดเป้าหมายของสังคมและการจัดสรรทรัพยากรต่างๆ ให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้
2. ในการเข้าร่วมปฏิบัติตามแผนการหรือโครงการในรูปแบบต่างๆ ด้วยความสมัครใจ

เจมส์ แอล เครตัน (แปลและเรียบเรียงโดยศ.นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ 2543 : 19-24) กล่าวว่า กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการซึ่งสาธารณชนมีความห่วงกังวล มีความต้องการ และมีทัศนคติที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐในการตัดสินใจ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกระบวนการสื่อสารสองทางที่มีเป้าหมายโดยรวมเพื่อที่จะให้เกิดการตัดสินใจที่ดีขึ้นและได้รับการสนับสนุนจากสาธารณชน

กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นกลไกซึ่งสาธารณชนไม่เพียงแต่ได้รับรู้ก่อนการตัดสินใจ แต่ยังมีโอกาสมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงสิ้นสุดกระบวนการตัดสินใจนั้นๆ นอกจากนี้เครตันยังกล่าวว่ากระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถสร้างภูมิคุ้มกันต่อความรู้สึกสูญเสียอำนาจ กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นช่องทางที่จะนำประชาชนมาร่วมกันเพื่อที่จะแก้ปัญหาของส่วนรวม มันได้สร้างความรู้สึกว่าเป็นปัญหา “ของเรา” กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนคือช่องทางที่จะสร้างให้เกิดการสื่อสารระหว่างกลุ่มและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีที่จะยับยั้งการกระทำที่สุดโตรง

ที่ประชุมของ The Ad Hoc Group of Experts กล่าวถึงความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้กว้างๆว่า คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนจะนำมาซึ่งโอกาสที่จะทำให้สมาชิก

ของชุมชนและสังคมเข้ามามีส่วนร่วมและอิทธิพลในกระบวนการพัฒนาและในการแบ่งสรรผลประโยชน์ของการพัฒนาอย่างเป็นธรรม

ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2522 : 6-7) กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริม ชักนำ สนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชน ทั้งในส่วนบุคคล กลุ่มคน ชุมชน มูลนิธิ และองค์กรอาสาสมัครรูปต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน
2. ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชน
3. ร่วมวางนโยบายหรือแผนงานหรือโครงการหรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ไขปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน
4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม
5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรมของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงาน โครงการ และกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้
8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้ จากบุคคลภายนอก หรือองค์กรต่างๆ ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ต่อไป

นิรันดร์ จงวุฒิวัดเศย์ กล่าวในหนังสือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา ซึ่งมี ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ เป็นบรรณาธิการ (2527 : 183) ว่า แนวความคิดเกี่ยวกับการระดมประชาชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประชาชนเองนั้น เป็นแนวความคิดพื้นฐานของวิธีการพัฒนาชุมชน คือ “ การช่วยให้ประชาชนสามารถช่วยตนเองได้ “ (“ help the people to help themselves “ or “ aided self-help “) ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจของการพัฒนา กล่าวคือประชาชนจะต้องช่วยกันร่วมมือกันในการเป็นผู้กระทำการพัฒนาตนเอง มิใช่เป็นแต่เพียงผู้รับการพัฒนาเท่านั้น ทั้งนี้เพราะผู้กระทำการพัฒนาเป็นผู้ได้รับผลโดยตรงจากการพัฒนา คือ พัฒนาตัวเองไปด้วย นอกเหนือไปจากการทำให้เกิดการพัฒนาอย่างกว้างขวางในชุมชนนั้น

นิรันดร์ จงวุฒิวัดเศย์ (2527 : 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและอารมณ์ (mental and emotional involvement) ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม (group situation) ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการให้

(contribution) บรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น กับทั้งทำให้เกิดความรู้สึกร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มดังกล่าวด้วย นอกจากนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ ยังกล่าวอีกว่า การให้ประชาชนมีส่วนร่วมในงานพัฒนาชุมชนนั้น จำเป็นต้องอาศัยความรู้ความเข้าใจและความอดทน ตลอดจนการอุทิศตนเพื่อ “ ปลุกประชาชนให้ตื่น ” “ สร้างจิตสำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม ” ให้ได้ เพราะการมีส่วนร่วมหมายถึง การเข้ามาเกี่ยวข้อง (involvement) ซึ่งไม่ใช่เป็นเพียงแต่การเป็นส่วนหนึ่ง (belonging) ของชุมชนเท่านั้น

Caayupan (อ้างใน ชินรัตน์ สมสืบ , 2539 : 22) นิยามว่าการมีส่วนร่วมของประชาชน (popular participation) คือ กระบวนการที่ผู้ได้รับประโยชน์จากการพัฒนามีโอกาส และใช้โอกาสมีส่วนร่วมในการแสดงความรู้สึก บ่งบอกความต้องการ และประสานสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อวางแผนดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมาย ตามสถานที่และวิธีที่ผู้ได้รับประโยชน์คิดไว้ โดยได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานพัฒนาน้อยที่สุด

Franklyn Lisk , 1985 (อ้างใน ชินรัตน์ สมสืบ , 2539 : 23) ให้ความหมายการมีส่วนร่วมในมุมมองที่กว้างว่า เป็นการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของประชาชนในการดำเนินการตัดสินใจในทุกระดับและทุกรูปแบบของกิจกรรมต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง และโดยเฉพาะบริบทของกระบวนการวางแผนที่มีการกำหนดรูปแบบ แนวคิดการมีส่วนร่วมสัมพันธ์กับการเข้าร่วมของมวลชนอย่างกว้างขวางในการเลือก การบริหาร และการประเมินผลของแผนงานโครงการต่างๆ ที่จะนำมาซึ่งการยกระดับความเป็นอยู่ให้สูงขึ้น

การมีส่วนร่วมเกิดจากแนวความคิดสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ความสนใจและห่วงกังวลร่วมกัน ซึ่งเกิดจากความสนใจและความห่วงกังวลส่วนบุคคลซึ่งบังเอิญพ้องต้องกัน กลายเป็นความสนใจและห่วงกังวลร่วมกันของส่วนรวม
2. ความเดือดร้อนและความไม่พึงพอใจร่วมกัน ที่มีต่อสถานการณ์ที่เป็นอยู่นั้น ผลักดันให้พุ่งไปสู่การรวมกลุ่ม การวางแผน และลงมือกระทำการร่วมกัน
3. การตกลงใจร่วมกันที่จะเปลี่ยนแปลงกลุ่มหรือชุมชนไปในทิศทางที่พึงปรารถนา การตัดสินใจร่วมกันนี้จะต้องรุนแรงมากพอที่จะทำให้เกิดการริเริ่มกระทำการที่สนองตอบความเห็นชอบของคนส่วนใหญ่ที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมนั้น

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมยังอาจเกิดจากแนวความคิดอื่นๆ เช่น

1. ความศรัทธา ที่มีต่อความเชื่อถือบุคคลสำคัญและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทำให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ
2. ความเกรงใจ ที่มีต่อบุคคลที่เคารพนับถือหรือมีเกียรติยศตำแหน่ง ทำให้ประชาชนเกิดความเกรงใจที่จะมีส่วนร่วมด้วยทุกๆ ยังไม่มีความศรัทธาหรือความเต็มใจอย่างเต็มเปี่ยมที่จะกระทำ
3. อำนาจบังคับ ที่เกิดจากบุคคลที่มีอำนาจเหนือกว่า ทำให้ประชาชนถูกบีบบังคับให้มีส่วนร่วมในการกระทำการต่างๆ

ระดับและประเภทของการมีส่วนร่วม

กาญจนา แก้วเทพ และ คณะ (2543 : 71) ได้จัดแบ่งระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนเอาไว้ 3 ระดับ โดยเรียงลำดับจากระดับที่น้อยที่สุดไปจนถึงมากที่สุดดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้รับสาร/ผู้ใช้สาร (Audience / Receiver / User)
2. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้ส่ง / ผู้ผลิต / ผู้ร่วมผลิต / ผู้ร่วมแสดง (Sender / Producer / Co-producer / Performance)
3. การมีส่วนร่วมในฐานะผู้วางนโยบายและกำหนดนโยบาย(Policy Maker / Planner)

สมฤดี นิโครวัฒน์ยิ่งยง (2537) เสนอว่า การให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับโครงการพัฒนาต่างๆ สามารถแบ่งลำดับไว้ ดังนี้

1. การโน้มน้าวจิตใจเพื่อเปลี่ยนแปลงทัศนคติของประชาชน แต่ไม่ได้ให้ประชาชนเข้าร่วมในการวางแผนหรือในกระบวนการตัดสินใจ
2. การให้การศึกษา การให้ข้อมูลข่าวสาร เพื่อสร้างความเข้าใจในโครงการ
3. การรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เจ้าหน้าที่แจ้งจุดยืนของตนในโครงการนั้นๆ ให้ประชาชนทราบ และขอให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นต่อประเด็นนั้นๆ
4. การปรึกษาหารือ ทั้งฝ่ายเจ้าหน้าที่และประชาชนหันมาปรึกษาหารือกัน
5. การร่วมมือกัน ประชาชนมีตัวแทนอยู่ในคณะกรรมการและมีสิทธิออกเสียง ขึ้นการตัดสินใจประเด็นจะต้องเข้าใจได้โดยตัวแทนประชาชนจากพื้นที่นั้นๆ
6. การมอบหมายอำนาจหน้าที่ การส่งมอบความรับผิดชอบให้กับสาธารณชน หรือ รัฐบาลท้องถิ่นที่มีความชำนาญเฉพาะเรื่องนั้นๆ
7. การให้ประชาชนตัดสินใจเอง

Bryant and White , 1982 (อ้างใน ชินรัตน์ สมสืบ , 2539 : 21) แบ่งกรณีการมีส่วนร่วม เป็น 3 ประเภท คือ

1. การมีส่วนร่วมในแนวระดับ (horizontal forms of participation) เป็นการมีส่วนร่วมแบบดั้งเดิมที่กำหนดโดยการเข้าร่วมเป็นสมาชิกพรรคการเมือง หรือ พฤติกรรมทางการเมือง การมีส่วนร่วมแบบนี้ประชาชนจะเข้ามามีส่วนในความพยายามที่จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายต่างๆ
2. การมีส่วนร่วมในแนวตั้ง (vertical forms of participation) การมีส่วนร่วมในแนวตั้งเป็นการที่ประชาชนมีความสัมพันธ์ในเรื่องต่างๆกับผู้นำหรือเจ้าหน้าที่ เพื่อได้รับผลประโยชน์จากกันและกัน
3. การมีส่วนร่วมในการบริหาร (participation in administrative process) เป็นการมีส่วนร่วมที่เป็นทั้งในแนวนอน และแนวตั้ง อาจจะเป็นแบบของกิจกรรมที่กลุ่มผลประโยชน์กำหนดการตัดสินใจในการบริหาร

นอกจากนี้ Romos และ Fletcher (1982) (อ้างใน ชินรัตน์ สมสืบ , 2539 : 36) ยังแบ่งการมีส่วนร่วมออกเป็น 2 ด้าน คือ

1. การมีส่วนร่วมทางการเมือง (political participation) มักมีแรงจูงใจด้านเศรษฐกิจเป็นส่วนใหญ่ (คือต้องการปรับปรุงมาตรฐานการดำรงชีวิต) และผลพวงด้านเศรษฐกิจของกลุ่มซึ่งจะได้มากหรือน้อย ขึ้นกับความสามารถของกลุ่มที่จะมีอำนาจทางการเมือง และเข้าไปแทรกแซงนโยบายต่างๆ ได้
2. การมีส่วนร่วมในการพัฒนา (development participation) มีจุดเน้นในการใช้ประโยชน์ที่เกิดจากแรงงาน และมุ่งความเสมอภาคทางด้านการกระจายความมั่งคั่ง (เช่นผลประโยชน์ของการพัฒนา)

รูปแบบและขั้นตอนของการมีส่วนร่วม

กรรณิกา ชมดี (2524 : 11) ได้กล่าวสรุปไว้ว่ารูปแบบของการมีส่วนร่วมมี 10 ประการ คือ

1. การมีส่วนร่วมประชุม
2. การมีส่วนร่วมออกเงิน
3. การมีส่วนร่วมเป็นกรรมการ
4. การมีส่วนร่วมเป็นผู้นำ

5. การมีส่วนร่วมสัมภาษณ์
6. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ชักชวน
7. การมีส่วนร่วมเป็นผู้บริโภค
8. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม หรือ ผู้ริเริ่มการ
9. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ใช้แรงงาน
10. การมีส่วนร่วมออกกวดสตูดอุปกรณ์

อดิน รพีพัฒน์ (2525 : 78 - 79) แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็น 5 ระดับ คือ

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา และความต้องการของชุมชนตลอดจนเรียบเรียงลำดับความสำคัญของปัญหา ร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม
2. ประชาชนมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและหาแนวทางต่างๆ ที่นำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา
3. ประชาชนมีส่วนร่วมในการพิจารณาแนวทาง และวิธีการที่จะใช้ในการแก้ปัญหาและวางแผนเพื่อแก้ปัญหาร่วมกันกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม
4. ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามแผนเพื่อแก้ปัญหา
5. ประชาชนมีส่วนร่วมในการติดตามผลการปฏิบัติงานร่วมกับผู้ปฏิบัติงานในสนาม

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 188) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (Direct participation) โดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน (inclusive organization) การรวมกลุ่มเยาวชนต่างๆ
2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (representative organization) กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน
3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ (Open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนประชาชน (Non – representative organization) เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

ดร.เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526 : 10) ได้สรุปแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชนไว้ 4 ขั้นตอน คือ

1. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. มีส่วนร่วมในการวางแผนดำเนินกิจกรรม

3. มีส่วนร่วมในการลงทุนและปฏิบัติงาน
4. มีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผล

ปธาน สุวรรณมงคล (2527 : 8) กล่าวว่า ชุมชนควรมีรูปแบบการมีส่วนร่วม 4 ลักษณะ

คือ

1. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในผลประโยชน์
4. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการประเมินผล

ชินรัตน์ สมสืบ (2539 : 58) แบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็น 5 ชั้น ดังนี้

1. การไม่มีส่วนร่วมอย่างสิ้นเชิง (no participation at all)
2. การมีส่วนร่วมเพียงในนาม (nominal participation)
3. การมีส่วนร่วมเพียงเล็กน้อย (minimal participation)
4. การมีส่วนร่วมอย่างเหมาะสม (optimal participation)
5. การมีส่วนร่วมมาก (maximal participation)
6. การมีส่วนร่วมในอุดมคติ (ideal participation)

ส่วน Cohen และ Uphoff (อ้างใน พรธนิภา วงษ์มิตร , 2540 : 51) ได้แบ่งรูปแบบของการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 แบบ ดังนี้

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน คือ ริเริ่มตัดสินใจ การดำเนินการตัดสินใจ และการตัดสินใจปฏิบัติการ
2. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ (Implementation) ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร และการประสานงานขอความร่วมมือ
3. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Benefits) ไม่ว่าจะเป็นผลทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางด้านสังคม หรือผลประโยชน์ส่วนบุคคล
4. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนา

กล่าวโดยสรุป จากการศึกษารูปแบบของการมีส่วนร่วมของประชาชน สามารถสรุปประมวลรูปแบบการมีส่วนร่วมได้ดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม

2. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน
3. การมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากร
4. การมีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ
5. การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
6. การมีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา
7. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
8. การมีส่วนร่วมในการประชุม
9. การมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม
10. การมีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้านปัญหา
11. การมีส่วนร่วมในการเป็นคณะกรรมการหรือบริหารงาน
12. การมีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก
13. การมีส่วนร่วมในการเป็นผู้ชักชวนหรือประชาสัมพันธ์
14. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามกิจกรรมที่วางไว้
15. การมีส่วนร่วมในการลงทุน หรือ บริจาคเงิน / ทรัพย์สิน
16. การมีส่วนร่วมในการออกแรงหรือสละแรงงาน
17. การมีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
18. การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ติดตาม ประเมินผล

ยุทธวิธีในการสร้างการมีส่วนร่วม

Caayupan (อ้างใน ชินรัตน์ สมสืบ , 2539 : 72-74) กล่าวถึงยุทธวิธีที่เจ้าหน้าที่ใช้ในการระดมการมีส่วนร่วมซึ่งแบ่งเป็น 3 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ

1.ยุทธวิธีทางตรง (Direct Action Tactics) ยุทธวิธีนี้ดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปกระทำ หรือติดต่อโดยตรงกับประชาชนในลักษณะต่อไปนี้

1. การพูดคุยสนทนาตัวต่อตัว
2. การรณรงค์ในกลุ่มเพื่อนบ้าน จากบ้านหนึ่งไปสู่อีกบ้านหนึ่ง เพื่อมุ่งให้เกิดผลกับสมาชิกในครอบครัวเหล่านั้น
3. การอภิปรายกลุ่ม (group discussion) เป็นการอภิปรายกลุ่มแบบไม่เป็นทางการ
4. การรวม (engaging) กลุ่มหลัก (core group) ขององค์การและสถาบันต่างๆ

5. การประชุมแบบเป็นทางการกับกลุ่มผลประโยชน์ที่มีขนาดใหญ่
6. กลวิธีการเจรจาต่อรอง (bargaining tactics)
7. การแนะนำชักชวน (lobbying) ประชาชนร้องขอ ถวายฎีกา หรือยื่นคำร้อง
ต่างๆ เพื่อพวกเขา มีวิธีการหรือรูปแบบต่างๆ เช่น
 - การประชุมต่อต้าน (protest meeting)
 - การเดินรณรงค์ (parades and marches)
 - จดหมายร้องเรียน (letters of petition)
 - เสนอทางแก้ปัญหา (resolutions)
 - การเดินขบวน (demonstration)
 - การเยี่ยมเยียนมวลชน (mass visits)
 - การไต่สวนสาธารณะ และประชุมอภิปราย (public hearings and conferences)

2. ยุทธวิธีทางอ้อม (Indirect Action Tactics) ยุทธวิธีทางอ้อมเป็นวิธีการที่เจ้าหน้าที่
ไม่ได้พบปะติดต่อกับประชาชนสิ่งเหล่านี้ได้แก่

1. การโฆษณา (advertising) การโฆษณาชวนเชื่อ (propaganda)
2. การส่งข่าวสารผ่านสื่อทันสมัยทุกชนิด
3. การส่งข่าวสารผ่านสื่อในชุมชน
4. ใช้ค่านิยมทางประเพณี วิถีประชา (folk ways) และจารีต (mores) เป็น
เครื่องมือเพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วม
5. การสาธิตภาคสนาม (field demonstrations) และมีวันฝึกปฏิบัติ (field
days)
6. การทัศนศึกษา (study tours)
7. ใช้ทรัพยากรบุคคลและผู้นำ ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะเป็นที่น่าเชื่อถือจากประชา
ชน
8. ใช้ศูนย์เรียนรู้ หรือศูนย์ท้องถิ่น ไปสเตอร์ และกระดานดำที่ใช้กับประชาชน
9. ให้การรวมประชาชนตามปกติ หรือตาประเพณี
10. การแสดงบทบาทสมมุติ ละครและกิจกรรมทางวัฒนธรรม

3. ยุทธวิธีแทรกแซง (Intervention Tactics) ยุทธวิธีนี้ไม่ได้มุ่งที่บุคคลหรือกลุ่ม แต่มุ่ง
พิจารณาที่กระบวนการ และโครงสร้างในพื้นที่เป้าหมาย ยุทธวิธีการแทรกแซงมีดังนี้

1. การพัฒนาองค์การ (organization development) ที่จะให้มีภารกิจ
อำนวยความสะดวกต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

2. กิจกรรมการศึกษาจากระบบและการฝึกอบรม เพื่อจะส่งเสริมทักษะและความสามารถของประชาชนในการมีส่วนร่วม และกระตุ้นให้มีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงสิ่งบกพร่องต่างๆ ขององค์การในชุมชน
3. การวางแผนจากล่างขึ้นบน (bottom-up planning) เพราะการวางแผนจากบนลงล่าง (top-down planning) จะจำกัดการมีส่วนร่วมของประชาชนระดับล่าง
4. การใช้เทคโนโลยีในท้องถิ่น (indigenous technology) ซึ่งมาจากหลักการของการรู้จากการลงมือและเป็นจริง (known-true) อันเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ทั้งหมด มีความเชื่อว่าประชาชนมีแนวโน้มที่จะมีส่วนร่วมในโครงการที่ใช้เทคโนโลยีท้องถิ่น ถ้าพวกเขารู้จักมันและคุ้นเคยกับมัน

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เจมส์ แอล เครตัน (แปลและเรียบเรียงโดย ศ. นพ.วันชัย วัฒนศัพท์ 2543 : 25 – 28) กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมของประชาชนดังต่อไปนี้

1. **เพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจ** กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดการพิจารณาถึงทางเลือกใหม่แทนวิธีการที่ได้เคยใช้กันมาในอดีต
2. **การลดค่าใช้จ่ายและการสูญเสียเวลา** การมีส่วนร่วมของประชาชนมาแต่ต้น สามารถที่จะลดความล่าช้าและลดค่าใช้จ่ายที่เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งของประชาชนได้
3. **การสร้างฉันทามติ** โครงการมีส่วนร่วมของประชาชนสามารถที่จะสร้างข้อตกลงที่มั่นคงและยืนยาวและการยอมรับระหว่างกลุ่ม
4. **การเพิ่มความง่ายต่อการนำไปปฏิบัติ** การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทำให้คนเรามีความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของการตัดสินใจนั้น และครั้งหนึ่งเมื่อได้ร่วมตัดสินใจแล้ว เขาก็ย่อมต้องการที่จะเห็นสิ่งนั้นนำไปปฏิบัติได้ กลุ่มและปัจเจกชนอาจจะรู้สึกกระตือรือร้นในการที่จะช่วยให้เกิดผลในทางปฏิบัติ
5. **การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าใน “กรณีที่ร้ายแรงที่สุด”** กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนก่อให้เกิดโอกาสที่คู่อริจะแสดงความต้องการของกลุ่มเขา การมีส่วนร่วมของประชาชนตั้งแต่ต้นสามารถลดการเผชิญหน้ากันอย่างรุนแรงที่อาจจะเป็นไปได้
6. **การดำรงไว้ซึ่งความน่าเชื่อถือและความชอบธรรม** โครงการมีส่วนร่วมของประชาชนยังก่อให้เกิดความเข้าใจถึงเหตุผลที่นำไปสู่การตัดสินใจนั้นๆ

7. การคาดคะเนความห่วงกังวลของประชาชน เจ้าหน้าที่ที่จะเกิดความตระหนกถึงการตอบสนองของสาธารณชนที่เป็นไปได้ต่อกระบวนการและการตัดสินใจต่างๆ
8. การพัฒนาความเชี่ยวชาญและความคิดสร้างสรรค์ของสาธารณชน ประโยชน์อันสำคัญอย่างยิ่งของการมีส่วนร่วมของประชาชน คือ การให้การศึกษาต่อสาธารณชนที่ดีขึ้นกว่า

จะเห็นได้ว่ายุทธศาสตร์การพัฒนาแนวใหม่เน้นการมีส่วนร่วมกันของคนในสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบที่รัฐเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามา “มีส่วนร่วม” ในการพัฒนาทุกด้าน โดยมุ่งเน้นการจัดตั้งกลุ่มและการพัฒนาองค์กรประชาชนให้ตระหนกรู้ในสิ่งที่ชุมชนประสบอยู่ ทำให้คนในชุมชนมีโอกาสที่จะร่วมมือกันวางแผนและจัดการกับความต้องการหรือปัญหาของชุมชน การรวมตัวกันของคนในชุมชนเพื่อจะก่อให้เกิดบทบาทร่วมกันในการพัฒนานี้ เป็นผลทำให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมในรูปแบบที่เรียกว่า “ประชาสังคม”

แนวคิดเกี่ยวกับ “ประชาสังคม”

ประชาสังคม มาจากภาษาอังกฤษว่า Civil Society และมีผู้ใช้ภาษาไทยเทียบเคียงกันหลายคำ อาทิ “สังคมประชาธรรม” (ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม) , “สังคมราษฎร์” (เสนห์ จามริก) , “วิถีประชา” (ชัยอนันต์ สมุทวณิช) , “อารยสังคม” (เอนก เหล่าธรรมทัศน์) และ “สังคมเข้มแข็ง” (ธีรยุทธ บุญมี) ทั้งนี้ นักคิดสำคัญของสังคมไทยได้อธิบายขยายความคำว่า “ประชาสังคม” หรือ Civil Society นี้ในบริบทเงื่อนไข และการให้นำหน้าที่แตกต่างกัน อันพอจะรวบรวมเบื้องต้นได้ดังนี้ (อนุชาติ พวงสำลี , 2541 : 4-7)

ศ.นพ.ประเวศ วะสี มุ่งเสนอไปที่การทำอย่างไรที่จะเกื้อหนุนให้ภาคสังคมหรือภาคประชาชนมีความเข้มแข็งและเกิดดุลยภาพทางสังคมขึ้น ที่เรียกว่าเป็น “สังคมสมานภาพ” โดยนัยนี้ ศ.นพ.ประเวศ วะสี เชื่อว่าจะต้องพัฒนาให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน จนเกิดคำขยายความตามมา อาทิ ชุมชนเข้มแข็ง ความเป็นชุมชน เป็นต้น ดังการให้ความหมายของการเป็น “ชุมชน” ในที่นี้ว่า หมายถึง การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกันหรือมีความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่างและมีระบบการจัดการในระดับกลุ่ม (ประเวศ วะสี 2539) ซึ่งโดยนัยยะนี้ ประชาสังคมที่เข้มแข็ง ต้องมีรากฐานที่เกิดจากการมีชุมชนที่หลากหลายและเข้มแข็งด้วย

นอกจากนี้ ศ.นพ.ประเวศ วะสี ยังได้กล่าวถึงความเป็นประชาสังคมไว้ในหนังสือ “เศรษฐกิจพอเพียง และ ประชาสังคม แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม” ว่าหมายถึง ประชาชนรวมกลุ่มกันในรูปต่างๆ ไม่ว่าจะเรียกกลุ่มชมรม สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน ประชาคม หรือชื่ออื่นใด ซึ่งเป็นไปเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม เรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรือหลายเรื่องพร้อมกันไป เมื่อประชาชนรวมกลุ่มกัน ช่วยกันคิด ช่วยกันทำ ช่วยกันตัดสินใจ มีการเรียนรู้ มีการจัดการ กลุ่มเหล่านี้จะเข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ จะสามารถสร้างเศรษฐกิจในรูปแบบต่างๆ ได้

ธีรยุทธ บุญมี ได้ให้ความหมายของสังคมที่เข้มแข็ง โดยเน้นที่ลักษณะที่กระจัดกระจาย (Diffuse) พลังทางสังคมที่มาจากทุกส่วนวิชาชีพ ทุกระดับรายได้ ทุกภูมิภาคของประเทศ (ธีรยุทธ บุญมี , 2536)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” หรือ “อารยสังคม” ที่ครอบคลุมทุกชนชั้นของสังคม เน้นเรื่องความสมานฉันท์ ความกลมเกลียว ความกลมกลืนในภาคประชาสังคมมากกว่าการดูที่ความแตกต่างหรือแตกแยกภายในอย่างไรก็ตามมุมมองของดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ความสนใจเป็นพิเศษกับประเด็นของ “คนชั้นกลาง” “การมีส่วนร่วม” “ความผูกพัน” และ “สำนึกของความเป็นพลเมือง” กล่าวคือ “ประชาสังคม” โดยนัยยะนี้ มิได้หมายถึงความเป็นชุมชนของสังคมชนบทเท่านั้น แต่กินความรวมไปถึงคนชั้นกลางภาคเมืองที่ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดเป็นเครือญาติหรือเป็นแบบคู่หน้า (face to face relationship) แต่เป็นความผูกพัน (bond) ของผู้คนทั้งหลายต่อกันบนรากฐานแห่งความร่วมมือและการแสวงหาการมีส่วนร่วม และด้วยสำนึกที่มีต่อความเป็นพลเมืองหรือ Citizenship นั่นเอง (เอนก เหล่าธรรมทัศน์ , 2539)

ชัยอนันต์ สมุทวณิช มองว่า “ประชาสังคม” หมายถึง ทุกๆส่วนของสังคม โดยรวมถึงภาครัฐ ภาคประชาชนด้วย และยังหมายถึงทุกฝ่ายเข้ามาเป็น partnership กัน นัยยะนี้ ดร.ชัยอนันต์ได้ให้ความสำคัญกับ Civic movement หรือ “วิถีประชา” ที่เป็นการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มองค์กรต่างๆโดยเอาตัวกิจกรรมเป็นศูนย์กลางปราศจากการจัดตั้ง กล่าวคือจะต้องเน้นที่กระบวนการมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาของทุกฝ่ายร่วมกันในระดับพื้นที่ (ย่อยๆ) ซึ่งในที่นี้อาจจะเป็นพื้นที่จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน หรือพื้นที่ในเชิงเศรษฐกิจ เป็นต้น

ชูชัย ศุภวงศ์ ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ว่าหมายถึง การที่ผู้คนในสังคมเห็นวิกฤตการณ์หรือสภาพปัญหาในสังคมที่สลัดข้อขัดแย้งการแก้ไข มีวัตถุประสงค์ร่วมกันซึ่งนำไปสู่

การก่อจิตสำนึก(Civic conciousness) ร่วมกัน มารวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร (Civic group) ไม่ว่าจะ เป็นภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม (ประชาชน) ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกัน (-Partnership) เพื่อร่วมกันแก้ปัญหาหรือกระทำการบางอย่างให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ ด้วยความรัก ความสมานฉันท์ ความเอื้ออาทรต่อกันภายใต้ระบบการจัดการโดยมีการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย (Civic network) (ชูชัย ศุภวงศ์ , 2539)

ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม ได้ให้ความหมายของ “ประชาสังคม” ว่าหมายถึง สังคมที่ประชาชนทั่วไป ต่างมีบทบาทสำคัญในการจัดการเรื่องต่างๆที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของประชาชน โดยอาศัยองค์กร กลไก กระบวนการ และกิจกรรมอันหลากหลายที่ประชาชนจัดขึ้น

ลักษณะของประชาสังคม

1. มีความหลากหลาย

ความหลากหลายนับเป็นคุณลักษณะสำคัญในเชิงองค์ประกอบของสังคม กล่าวคือ สังคมใด ๆ ที่ขาดความหลากหลาย มีเพียงมิติเดียว รูปแบบเดียวกันก็เป็นสังคมที่ขาดการเรียนรู้ ขาดจินตนาการ และเอื้อให้เกิดพัฒนาการกับคนรุ่นต่อ ๆ ไป ซึ่งอาจจำแนกความหลากหลายออกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ

ความหลากหลายเชิงรูปแบบ

- 1) รูปแบบพื้นที่ : เป็นลักษณะการรวมตัว ที่ยึดอาศัยพื้นที่หรืออาณาบริเวณเป็นขอบเขตของการรวมตัวกัน
- 2) การรวมตัว : ระดับของการรวมตัวกันของคนในสังคมนั้น อาจมีแตกต่างกันออกไปตามระดับความพร้อม หรือลักษณะของกิจกรรมที่สนใจร่วมกัน
- 3) กลุ่มคนที่มารวมตัวกัน : ความหลากหลายในอีกลักษณะน่าจะเป็นคุณลักษณะที่สำคัญของความเป็นประชาสังคม คือ ความหลากหลายในด้านของกลุ่มคนที่มารวมตัวกัน นับตั้งแต่ วัย เพศ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา ความเชื่อ การศึกษาฐานะ อาชีพ รวมถึงถึง คนพิการ และผู้ด้อยโอกาสอื่น ๆ

ความหลากหลายในลักษณะเช่นนี้จะช่วยให้กลุ่มมีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันสูง เพราะจะต้องเข้าใจความต้องการซึ่งกันและกันเป็นอย่างมาก

ความหลากหลายเชิงเนื้อหา

- 1) ความหลากหลายของกิจกรรม : กิจกรรมที่ทำอาจแยกออกตามลักษณะของรูปแบบและความถนัดของกลุ่มองค์กรนั้นๆ แต่ในหลายองค์กรนั้นก็มักผสมผสานกิจกรรมหลายๆด้านเข้าด้วยกันตามความเหมาะสมและความถนัดของตน
- 2) ความหลากหลายในเชิงประเด็นความสนใจปัญหา : เงื่อนไขการรวมตัวเป็นกลุ่มของคน ที่สำคัญก็คือความสนใจ และความสนใจก็ย่อมทำให้เกิดความหลากหลายของการรวมตัว การดำเนินกิจกรรมกลุ่มร่วมกันบนพื้นฐานของสิ่งที่สนใจร่วมกันดังกล่าว เกิดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวต่างๆ ตามมา

2. มีความเป็นชุมชน

ความเป็นชุมชนในความหมายของประชาสังคมนั้น อาจครอบคลุมความหมายที่กว้างถึงอาณาบริเวณหรือบริบทขนาดใหญ่ที่สามารถเชื่อมโยงติดต่อถึงกันในทางใดทางหนึ่งหรืออาจพิจารณาถึงความเป็นชุมชนภายในกลุ่มองค์กรเล็กๆที่รวมตัวกันด้วยความรัก ความผูกพัน ความเอื้ออาทร ความสนใจ และหรือผลประโยชน์ร่วมกัน ดังนั้นลักษณะของความเป็นชุมชนก็คงไม่จำเป็นต้องติดขัดกับความเป็นชนบทหรือชุมชนชนบทก็ได้ ความเป็นชุมชนอาจเป็นเรื่องของชุมชนเมือง ชุมชนของคนชั้นกลาง ชุมชนของนักธุรกิจ ชุมชนของสถาบันการศึกษา และรวมถึงความเป็นชุมชนของคนภายในองค์กรอีกด้วย

3. บนสำนึกสาธารณะ

สำนึกสาธารณะหรือจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม (Public consciousness) เป็นลักษณะที่สำคัญและมีความหมายเป็นอย่างยิ่งในสังคมประชา ภารกิจที่สำคัญตรงนี้อยู่ที่การผลักดันให้เกิด Public – interest groups ขึ้นมาหลายๆ และสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งเพื่อเป็นพลังทางสังคม (Social energy) ในที่นี้คงต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสังคม (civic education) และการสร้างสำนึกในทางสาธารณะ (public consciousness หรือ private for public) ของคนในสังคมให้มีขึ้นอย่างกว้างขวางมากมาย

4. มีกิจกรรมและความต่อเนื่อง

บนพื้นฐานของกระบวนการกลุ่มที่หลากหลาย รวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความรัก ความเอื้ออาทร และความสมานฉันท์ร่วมกันนั้น คงจะยังไม่เพียงพอ หากไม่สามารถผลักดันให้เกิดการกระทำหรือกิจกรรมร่วมกัน ความหมายของความเป็นประชาสังคมที่สำคัญคือกระบวนการเรียนรู้

ร่วมกันหรือการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ (Learning Society) ยิ่งในสังคมที่มีพลวัตสูงในปัจจุบัน ยิ่งต้องอาศัยนวัตกรรมใหม่ๆทางสังคมที่จะเอื้อให้เกิดการเรียนรู้อย่างรวดเร็ว สำนักศึกษาระดับนั้น เป็นนามธรรมที่มีสามารถบังคับให้เกิดขึ้นได้ในบุคคลใดๆหากปราศจากการเรียนรู้ที่มีการปฏิบัติ ร่วมกัน (interactive learning through action) ดังนั้นการสร้างเงื่อนไขหรือกิจกรรมร่วมกันที่จะ ก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในสังคม ตลอดจนการพัฒนาให้เกิดความต่อเนื่องของกิจกรรม และการเรียนรู้นั้นย่อมจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของ “ประชาสังคม” ในอีกด้านหนึ่ง

5. มีเครือข่ายการติดต่อสื่อสาร

กลุ่มประชาสังคมที่จะมีความยั่งยืนและมีความหมายย่อมต้องมีระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยนตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (Communication and Network) ประสบการณ์ของการเรียนรู้บนพื้นที่ที่หลากหลายบนกิจกรรมที่ หลากหลายคือพลังสร้างสรรค์ที่จะนำพาสังคมไปข้างหน้าร่วมกันอย่างสันติ

ในส่วนขององค์ประกอบนี้เป็นการนำเสนอภายใต้ประสบการณ์การทำงานชุดหนึ่งและ ภาพของสังคมอุดมคติ ซึ่งพอจะรวบรวมเป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน
2. มีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง
3. มีความเป็นธรรมชาติที่มีใช้การแต่งตั้งจัดตั้ง
4. มีความรัก ความเอื้ออาทร สมานฉันท์
5. มีองค์ความรู้และความสามารถในการแสวงหาความรู้
6. มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติหรือทำกิจกรรมร่วมกัน
7. มีการติดต่อสื่อสารกันอย่างต่อเนื่อง/เครือข่ายความร่วมมือ
8. มีระบบการจัดการที่ดีมีประสิทธิภาพ

จากความหมายและองค์ประกอบของคำว่า “ประชาสังคม” นั้น เราจะพบว่าการรวมตัว กันเป็นประชาสังคม เป็นการหลอมรวมคนที่อยู่ในสังคมเดียวกัน ด้วยความสมานฉันท์ และมีความ ตั้งใจ จิตสำนึกที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะทำให้สังคมที่ตนอยู่ดีขึ้น

ในการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุก็เช่นเดียวกันที่ผู้วิจัยเล็งเห็นว่า เจ้าหน้าที่รัฐและประชาชนในพื้นที่มีความตั้งใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะมารวมตัวกันเพื่อระดม ความคิดหาหนทางป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ของตน ถือเป็นประชา

สังคมที่มีความมุ่งมั่นที่จะหาวิธีในการที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่ชุมชนของตนให้ดีขึ้น ทั้งนี้ในการทำงานร่วมกันเป็นประชาสังคมนั้น ทุกฝ่ายที่เข้ามาช่วยกันทำงานต่างก็มีบทบาทหน้าที่ และความรับผิดชอบของตนในการที่จะทำให้พื้นที่ของตนเป็นพื้นที่ที่ปลอดจากยาเสพติด ซึ่งกลุ่มบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหาในครั้งนี้ประกอบไปด้วยเจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลทุ่งครุ เจ้าหน้าที่สำนักงานเขตทุ่งครุ เจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข59 และกลุ่มผู้นำชุมชน กรรมการบริหารชุมชน และชาวบ้านจากชุมชนดารีชิน หมู่บ้านสินบด2 หมู่บ้านสินทิวสวนธน2 และหมู่บ้านสินทิวสวนธน3

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มบุคคลต่างๆที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม

รายงานการวิจัย เรื่องบทบาทและความสัมพันธ์ของส่วนราชการ ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล ของสถาบันดำรงราชานุภาพ (2539 : 26-29) ได้รวบรวมแนวคิดที่เกี่ยวกับบทบาทไว้ดังนี้

พัทธา สายหนู ได้อธิบายว่าบทบาทหน้าที่ คือสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็น “บุคคล” และเปรียบได้เสมือน “บท” ของตัวละครที่กำหนดให้ผู้แสดงละครในเรื่องนั้นเป็น (ตัวละคร) อะไร มีบทบาท ที่จะต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงไปเลย ในความหมายเช่นนี้ “บทบาท” ก็คือการกระทำต่างๆที่ “บท” กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น

สุพัตรา สุภาพ ได้กล่าวถึงสถานภาพและบทบาท (status and role) ว่าการที่เรากำหนดเรียกบุคคลหนึ่งว่าเป็นข้าราชการหรือตำแหน่งใดๆ นั้นเป็นการเรียกตามสถานภาพ (status) ของผู้นั้น สถานภาพจะเป็นตำแหน่งที่ได้จากการเป็นสมาชิกกลุ่มเป็นสิทธิและหน้าที่ทั้งหมดที่บุคคลมีอยู่เกี่ยวข้องกับผู้อื่นและสังคมส่วนรวม สถานภาพจะกำหนดว่าบุคคลนั้นมีหน้าที่ต้องปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไร มีหน้าที่รับผิดชอบอย่างไรในสังคม สถานภาพเป็นสิ่งเฉพาะบุคคลทำให้บุคคลนั้นแตกต่างจากผู้อื่น และมีอะไรเป็นเครื่องหมายของตนเอง

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้อธิบายว่าสิทธิก่อให้เกิดหน้าที่ตามมา ฉะนั้นมนุษย์ทุกรูปทุกนามที่ต้องการใช้สิทธิในด้านต่างๆ สิ่งก็ตามมาก็คือหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติ หน้าที่ตามนัยของสิทธิที่ได้รับบรรดาสหสิทธิและหน้าที่ที่สมาชิกในสังคมจะต้องถือปฏิบัติคือบทบาทนั่นเอง

สุชา จันทรเอม และ สุรางค์ จันทรเอม อธิบายถึงความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาทมีความหมายใกล้เคียงกับสถานะภาพมาก บทบาทเป็นสิ่งที่บุคคลในสถานะภาพต่างๆพึงกระทำ นั่นคือเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้สถานะภาพใดอย่างไรแล้วบุคคลในสถานะภาพนั้นๆจะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

อานนท์ อภาภิรมย์ มีความเห็นว่าโดยปกติวิสัยแล้วสถานะภาพและบทบาทเป็นสิ่งควบคู่กันไปแต่อย่างไรก็ดีบทบาทหรือการปฏิบัติหน้าที่ย่อมขึ้นอยู่กับบุคคลที่เข้าดำรงตำแหน่งนั้นๆ เพราะฉะนั้นบทบาทจึงเป็นรูปการ (aspect) ที่เคลื่อนไหว หรือรูปการทางพฤติกรรมของตำแหน่ง

จากนิยามที่กล่าวมาทั้งหมดพอจะสรุปได้ว่า “บทบาท” มีความหมายทั้งในเชิงการคาดหวังเกี่ยวกับพฤติกรรม (Behavioral expectation) ซึ่งเป็นการคาดหวังตามปทัสฐานที่มีอยู่ (Normative expectation) และในเชิงการกระทำพฤติกรรมจริงๆ ซึ่งเรียกว่าการกระทำบทบาท (Role performance) หรือพฤติกรรมบทบาท (Role behavior) ความหมายตามนัยแรกอาจเรียกว่าบทบาทตามอุดมคติ (Ideal Role) ส่วนนัยหลังอาจเรียกว่าบทบาทที่ปรากฏจริง (Actual Role)

ไพบุลย์ ช่างเรียน ได้อธิบายคำว่า “บทบาท” ตามแนวคิดทางสังคมวิทยาว่า คำว่า “บทบาท” (Role) โดยทั่วไปอาจพิจารณาความหมายได้ 2 นัย คือ นัยแรกพิจารณาในด้านโครงสร้างสังคม (Social Structure) บทบาทหมายถึงตำแหน่งทางสังคมที่มีชื่อเรียกต่างๆ ซึ่งแสดงลักษณะโดยคุณสมบัติและกิจกรรมของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้น อีกนัยหนึ่งพิจารณาในด้านการแสดงบทบาทหรือการปะทะสังสรรค์ทางสังคม (Social Interaction) บทบาทหมายถึงผลต่อเนื้อที่มีแบบแผนการกระทำที่เกิดจากการเรียนรู้ของบุคคลที่อยู่ในสถานการณ์แห่งการปะทะสังสรรค์นั้น (Socially interacted)

นอกจากนี้แล้ว เลวินสัน 1971: 11 (อ้างถึงใน ปัญญา สวัสดิ์เสรี , 2539 : 33) ได้สรุปความหมายของบทบาทไว้ 3 ประการคือ

1.บทบาท คือ ปทัสฐาน ความคาดหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบและอื่นๆที่มีลักษณะทำนองเดียวกัน ซึ่งผูกพันกับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดให้ บทบาทตามความหมายนี้ดำเนินถึงตัวบุคคลน้อยที่สุด แต่มุ่งที่การบ่งชี้หน้าที่อันควร

2.บทบาท คือ ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเอง ที่คิดและกระทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น

3.บทบาท คือ การกระทำของบุคคลแต่ละคน ที่กระทำโดยให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ แนวทางอันบุคคลพึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่งนั้นๆ

จาคอบ (อ้างถึงใน พุนทรัพย์ สิทธิพรหม , 2533 : 16) ได้เสนอแนวคิดไว้ว่า องค์การทางสังคมประกอบด้วยเครือข่าย (Network of Role) ซึ่งบังคับและให้แนวทางแก่การกระทำ การที่แต่ละบุคคลในสังคมเข้าไปรับตำแหน่ง มีหน้าที่ในสถานภาพหนึ่งนั้น หมายถึงการยอมรับรูปแบบพฤติกรรมที่ถูกกำหนดมาแล้วจากตำแหน่ง หน้าที่และสถานภาพนั้นๆ ซึ่งพฤติกรรมดังกล่าวนี้คือบทบาทที่สังคมคาดหวังไว้ (Expected Role) จากแนวความคิดนี้ทำให้เห็นโครงสร้างของบทบาทว่ามีองค์ประกอบ 3 ส่วน คือ

1. โครงข่ายของตำแหน่งและสถานภาพของสังคม
2. ระบบความคาดหวังที่สอดคล้องกัน
3. ระบบแบบแผนของพฤติกรรมตามความคาดหวังของตำแหน่งและสถานภาพนั้น

พินิจ ลากธนานันท์ (2528 : 31) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีบทบาท (Role theory) ว่า เป็นทฤษฎีที่เน้นว่า มนุษย์จะแสดงพฤติกรรมตามความคิดเห็นหรือทัศนคติที่เป็นผลมาจากความคาดหวังทางสังคมตามสถานภาพ ตำแหน่ง หน้าที่ และสถานภาพของบุคคลที่ประกอบไปด้วยความคาดหวังต่างๆจากสังคม ซึ่ง พินิจ ลากธนานันท์ สรุปได้ว่า ข้อเสนอพื้นฐานของบทบาทควรเป็นดังนี้

- 1.บทบาทเป็นสิ่งที่จะต้องเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคม มนุษย์จะเข้ามารวมอยู่ในสังคมได้จากการเรียนรู้บทบาทของตนเองในสังคม
- 2.การมีปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นจะทำให้การมองตนเองและผู้อื่น ว่าเป็นเจ้าของสถานภาพและบทบาทบางอย่าง และผูกพันอยู่กับความคาดหวังของผู้อื่นและความคาดหวังนี้จะเป็นตัวกำหนดแนวทางบทบาทในแต่ละคน

จากการที่การศึกษาเรื่องการสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยเสถียรในพื้นที่ทุ่งครุนี้ ได้ทำการศึกษาว่าบุคคลที่ประสานความร่วมมือประกอบไปด้วยบุคคลใดบ้าง และแต่ละกลุ่มมีบทบาทอย่างไร จึงทำให้ต้องหาเกณฑ์ในการพิจารณาในเรื่องของบทบาท ซึ่งปิยนุช สังข์ช่วย (2534 : 16 – 17) สรุปความหมายของบทบาทจากนักวิชาการหลายท่าน โดยแยกพิจารณาได้ ดังนี้

- 1.การพิจารณาความหมายของบทบาทตามสถานภาพของผู้สวมบทบาท ซึ่งแบ่งออกเป็น

- 1.1 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพโดยกำเนิด หรือสถานภาพที่ถูกระบุให้ เป็นพื้นฐานที่สังคมส่วนใหญ่ยึดเป็นหลัก สำหรับสถานภาพประเภทนี้ ได้แก่ เพศ อายุ ชาติกำเนิด เป็นต้น
- 1.2 บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพที่ได้มาโดยการแต่งตั้ง หรือโดยความสามารถเป็นสถานภาพที่บุคคลได้รับภายหลัง ได้แก่ สถานภาพทางการศึกษา ทางอาชีพ ทางการสมรส เป็นต้น

การเรียนรู้บทบาทตามสถานภาพดังกล่าว ทำได้โดยการสังเกตจากผู้ที่มีบทบาทสถานภาพนั้นมาก่อน หรืออาจเป็นข้อกำหนดทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมที่ในสังคมนั้นปฏิบัติสืบทอดกันมา อย่างไรก็ตามบทบาทเหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงเมื่อสภาพของสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไป

2. การพิจารณาบทบาทตามลักษณะของการแสดงบทบาท ในระบบสังคมบุคคลต่างๆ สังเกตบทบาทซึ่งกันและกัน และจะกำหนดหน้าที่ให้กับตนเองว่า ควรจะแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมอย่างไร ในขณะที่เดียวกันก็คาดหวังว่าบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งอื่นๆ ควรแสดงบทบาทหรือพฤติกรรมเช่นไรด้วย ซึ่งการพิจารณาบทบาทในลักษณะนี้อาจแบ่งได้เป็น

- 2.1 บทบาทที่คาดหวัง (*Role Expectation*) คือ บทบาทที่บุคคลอยู่ในตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในสังคม ถูกคาดหวังให้ปฏิบัติตามความประสงค์ของคนส่วนใหญ่ในสังคม
- 2.2 บทบาทที่ปฏิบัติจริง (*Role Descriptions*) คือ พฤติกรรมที่บุคคลในตำแหน่งนั้นกระทำ

ดังนั้น บทบาทจึงเป็นความคาดหวังทางการกระทำ โดยมีการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญ เพื่อให้ทราบว่า แต่ละบุคคลจะต้องแสดงบทบาท (*Role Playing*) และสวมบทบาท (*Role Taking*) อย่างไร ซึ่งการเรียนรู้บทบาทนี้จะเกิดจากการปฏิบัติตามข้อกำหนด หลักการหรือกฎหมาย และการเลียนแบบ การสังเกต (*Role Model*) จากบุคคลที่เรายึดถือ (*Significant Others*) เพื่อนำมาเป็นแบบอย่างของบทบาทแห่งตน ที่จะแสดงต่อผู้อื่นในสถานการณ์ต่างๆ ในสังคมตามที่ตนเองต้องการ แต่ทั้งนี้ การเสนอภาพของตนเองหรือการแสดงบทบาทและการสวมบทบาทนี้อาจจะสอดคล้อง (*Role Consensus*) หรือขัดแย้ง (*Role Conflict*) กับความคาดหวังของสังคมก็ได้

ในการศึกษาถึงบทบาทของกลุ่มบุคคลต่างๆ หรือกลุ่มองค์กรต่างๆ ที่เข้ามามีส่วนในการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาเสถียรในชุมชน อันจะนำไปสู่การก่อให้เกิดประชาคม

หมู่บ้านปลอดยาเสพติดนั้น บุคคลหรือองค์กรที่เข้ามาเกี่ยวข้องแต่ละฝ่ายจะแสดงการกระทำของแต่ละบุคคลหรือแต่ละองค์กรให้สัมพันธ์กับโครงสร้างของสังคม ซึ่งบทบาทเหล่านั้นเป็นโครงสร้างซึ่งเป็นองค์ประกอบของพฤติกรรม โครงสร้างเหล่านี้อาจจะเหมือนหรืออาจจะแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคลหรือองค์กร หรืออีกนัยหนึ่ง เราสามารถพิจารณาบทบาทจากหลายๆ มุมมองและหลายสถานการณ์ ในการวิเคราะห์พฤติกรรมแต่ละบทบาท จึงจำเป็นต้องใช้แนวทางอย่างน้อย 3 แนวทาง คือ (Berlo , 1960)

1. บทบาทที่เป็นข้อกำหนด (Role Prescriptions) คือ ข้อกำหนดที่บุคคลควรประพฤติปฏิบัติ ซึ่งข้อกำหนดนี้อาจมาจากตัวบทกฎหมาย คติความเชื่อ หลักศาสนา กรอบประเพณีและสังคม และอาจมีลักษณะเป็นทางการ
2. บทบาทที่ปฏิบัติจริง (Role Description) ได้แก่ รูปแบบของพฤติกรรมซึ่งปฏิบัติอยู่ในปัจจุบัน
3. บทบาทที่คาดหวัง (Role Expectation) ได้แก่ ภาพลักษณ์ซึ่งบุคคลมีเกี่ยวกับพฤติกรรมซึ่งอยากให้ปฏิบัติ

ในสังคมอุดมคติ บทบาทที่เป็นข้อกำหนด บทบาทที่ปฏิบัติจริง และบทบาทที่คาดหวังนั้นจะต้องมีความสมดุลกัน แต่ในความเป็นจริงนั้น ยังมีความแตกต่างกันและไม่สมดุลกันอยู่ ซึ่งเป็นอุปสรรคในการกำหนดรูปแบบของพฤติกรรมของบุคคล และก่อให้เกิดความขัดแย้งในบทบาทนั้นๆ

นอกจากแนวทางของบทบาทของกลุ่มบุคคลตามที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้แล้ว Monge (1987 อ้างใน Sven windahl 1992, 77) ได้แบ่งบทบาทของคนในกลุ่มดังต่อไปนี้

- membership role คือ กลุ่มบุคคลเป็นสมาชิกในกลุ่มและพวกของเครือข่าย
- liaison role คือ บัณฑิตบุคคลที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหนึ่งไปยังอีกกลุ่มหนึ่ง นักวิชาการท่านหนึ่ง (Hellweg , 1997) ได้กล่าวว่า Liaison role นั้นทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มต่างๆ โดยไม่ได้เป็นสมาชิกของกลุ่มใดเลย ทำหน้าที่เช่นเดียวกับคนส่งข่าวสาร และมักจะเป็นแหล่งเริ่มต้นของข้อมูลข่าวสารต่างๆ เป็นบุคคลที่มีความสำคัญเพราะเป็นผู้ควบคุมการไหลของข่าวสารภายในเครือข่าย
- star role คือ บัณฑิตบุคคลซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคนอื่นๆเป็นจำนวนมาก
- isolate role คือ บัณฑิตบุคคลที่มีการติดต่อสัมพันธ์กับคนอื่นๆน้อยมากจะไม่เผยแพร่ต่อ

- boundary – spanning role คือ ปัจเจกบุคคลที่ติดต่อระหว่างกลุ่มตัวเองกับกลุ่มภายนอกสังคม เพื่อนำสิ่งต่างๆภายในกลุ่มของตนเผยแพร่ออกไปสู่สังคมภายนอกสังคม ซึ่งเป็นลักษณะการประชาสัมพันธ์ข่าวสารของกลุ่มเพื่อให้สังคมภายนอกได้รับรู้

นอกจากนี้ Belbin อ้างถึงใน Hartley (1997 : 122) ว่าถ้าหากมองในบทบาทของทีม ที่มีการเชื่อมบทบาทแต่ละบทบาทกับลักษณะบุคลิกภาพของสมาชิกภายในกลุ่ม จะพบว่าบทบาทสมาชิกภายในกลุ่ม 8 บทบาทด้วยกัน คือ

- Coordinator หรือ chair ทำหน้าที่จัดการและประสานช่วยให้กลุ่มมุ่งเน้นไปยังวัตถุประสงค์หลักและให้สมาชิกในกลุ่มได้เข้ามามีส่วนร่วม

- Team leader หรือ shaper ริเริ่มและเป็นผู้นำ เสี่ยงในการได้รับความพึงพอใจหรือด้อยประสิทธิภาพ ผลักดันและกระตุ้นไปสู่เป้าหมาย

- Innovator หรือ plant จัดหาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ใหม่ๆ

- Monitor –evaluator ค้นหาข้อวิจารณ์ที่ไม่น่าพึงพอใจ

- Team worker สนับสนุนให้เกิดสปีริตภายในกลุ่ม

- Completer ตรวจสอบว่าทุกสิ่งเสร็จสมบูรณ์ และทันตามกำหนด

- Implementer หรือ company worker มุ่งเน้นการปฏิบัติและทำงานอย่างหนักในกลุ่ม

- Resource investigator ติดต่อกับภายนอกกลุ่ม

ก่อนที่จะได้อธิบายถึงบทบาทของกลุ่มบุคคลแต่ละฝ่ายที่เกี่ยวข้องนั้นผู้วิจัยได้หยิบยกแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของกลุ่มเข้ามาพิจารณาด้วย เพื่อให้เห็นถึงลักษณะและเหตุผลของการที่บุคคลมารวมอยู่กันเป็นกลุ่ม

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับกลุ่ม

ในการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมนั้น เป็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่มนุษย์จะต้องมีปฏิริยาโต้ตอบต่อกัน (Interaction) บางทีก็มีเรื่องขัดแย้งเพราะต่างคนต่างจิตต่างใจกัน ดังนั้นการศึกษาเรื่องการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมจึงเป็นการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่ในสังคม และวัฒนธรรมที่อยู่รอบตัวเรา ศึกษาถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ การจัดระเบียบของสังคม พฤติกรรมของมนุษย์เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม ธรรมชาติของกลุ่ม และองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่มกันของมนุษย์

หากพิจารณาถึงการร่วมมือร่วมใจกันของคนในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาเสถียรแล้ว จะพบว่าการมีปฏิสัมพันธ์กัน และความสัมพันธ์ที่มีต่อกันอย่างเหนียวแน่นของคนในชุมชน ก่อให้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นของคนในชุมชนเพื่อร่วมกันคิดหาวิธีการในการดำรงชุมชนของตนเองเป็นชุมชนที่สงบเรียบร้อย ปราศจากการกระทำของใครคนใดคนหนึ่งที่จะเป็นการบ่อนทำลายความสุขสงบของชุมชนไป ดังนั้นการรวมตัวกันเป็นกลุ่มนั้นจะสามารถช่วยให้สมาชิกของกลุ่มรับรู้และตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาภายในชุมชน เพื่อที่จะร่วมกันหาทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

ความหมายของกลุ่ม

ดิเรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2534 : 18) กล่าวว่า กลุ่ม คือ การชุมนุมกันของบุคคลมากกว่า 2 คนขึ้นไปที่มีเป้าหมายร่วมกัน และมีปฏิสัมพันธ์กันหรือมีการสื่อสารกัน

หน้าที่ของกลุ่มอาจจะเป็นการสร้างเสริมความเข้าใจกัน เป็นกลุ่มตัดสินใจ แก้ปัญหาต่างๆและหลายครั้งที่กลุ่มเป็นตัวทำหน้าที่หลายอย่างในเวลาเดียวกัน เช่นสนองความต้องการที่จะรักษาสมาชิกภาพเป็นอย่างดี แสดงออกอย่างมีค่าในเรื่องเกี่ยวกับความก้าวหน้าขององค์การ การแก้ปัญหาสังคม เป็นต้น

ธรรมชาติของกลุ่ม

สุชา จันท์นเอม (2531: 39) ได้กล่าวถึงธรรมชาติของกลุ่มไว้ดังนี้

1. กลุ่ม คือการรวมบุคคล ที่มีสิ่งเร้าและความสนใจตรงกัน หรือร่วมทำกิจกรรมในเวลาและสถานที่เดียวกัน
2. กลุ่ม คือ การรวมของบุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ที่มีจุดประสงค์ กิจกรรม และมาตรฐานของพฤติกรรมร่วมกัน
3. สมาชิกของกลุ่มจะต้องมีความรู้สึก มีทัศนคติ และเป้าหมาย เป็นของกลุ่ม มิใช่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง
4. กลุ่มจะต้องมีการจัดระเบียบและมีโครงสร้างที่แน่นอน

ดิเรนนท์ อนุวัชศิริวงศ์ (2534 : 18 – 20) กล่าวถึงธรรมชาติและคุณสมบัติของกลุ่มไว้ดังนี้

1. สมาชิกในกลุ่มมีการพึ่งพาอาศัยกันและมีความคล้ายคลึงกัน หมายความว่า ความคิด พฤติกรรมของสมาชิกภายในกลุ่มจะถูกเปลี่ยน หรือได้รับอิทธิพลจากการแสดงออกซึ่งความคิดและพฤติกรรมของสมาชิกคนอื่นๆภายในกลุ่ม
2. กลุ่มจะต้องมีการสื่อสารหรือปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสมาชิก ในการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นความเห็น

3. สมาชิกในกลุ่มย่อมร่วมมือกันเพื่อจุดมุ่งหมาย หรือวัตถุประสงค์เดียวกัน
4. กลุ่มเป็นส่วนหนึ่งของบรรทัดฐาน หรือความคาดหวังสำหรับทุกคนหรือส่วนใหญ่ภายในกลุ่ม กลุ่มอาจจะกำหนดมาตรฐานทั้งด้านพฤติกรรมกรรมกรมีส่วนร่วม การมีปฏิสัมพันธ์กัน หรือด้านอื่นๆ บรรทัดฐานอาจหมายถึงบทบาทซึ่งเป็นหน้าที่ส่วนหนึ่งของบุคคลภายในกลุ่ม

สาเหตุจูงใจในการรวมกลุ่ม

“การรวมกลุ่มกัน” ยังสามารถมองในแง่ของจิตวิทยาว่า อาจมาจากสาเหตุจูงใจได้อย่างใดอย่างหนึ่งดังต่อไปนี้ (ฉลอง ภิรมย์รัตน์ , 2521 : 22)

1. เพราะการชอบพอเป็นส่วนตัวกับสมาชิก หรือที่เรียกว่าถูกเพื่อนชักจูงไป
2. เพราะพอใจในจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้น หรือจุดมุ่งหมายตอบสนองอุดมการณ์ของตนเอง จึงต้องไปเข้ากลุ่มกับเขา
3. เพราะพอใจในกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งให้ความสนุกสนานหรือความพึงพอใจอย่างที่ตนต้องการในบางครั้งแม้ว่าตนเองจะไม่สนใจต่อจุดมุ่งหมายของกลุ่ม แต่ก็พอใจที่จะได้ทำกิจกรรมของกลุ่ม หรืออาจจะเป็นทางที่กลับกันได้
4. เพราะพอใจทั้งกิจกรรมและจุดมุ่งหมายของกลุ่ม
5. เพราะพอใจที่จะมีสัมพันธกริยากับบุคคลอื่น ซึ่งเป็นสมาชิกกลุ่ม

จุดมุ่งหมายของกลุ่ม

ในกลุ่มหนึ่งๆมักจะมีระดับของจุดมุ่งหมายด้านใดด้านหนึ่งเข้มข้นกว่าจุดมุ่งหมายด้านอื่น และจุดมุ่งหมายนั้นก็มีความสัมพันธ์กับผลงานหรือผลผลิตที่ได้จากกลุ่ม

1. **กลุ่มเพื่อการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร** กลุ่มแบบนี้มีจุดมุ่งหมายพื้นฐานเพื่อการค้นหาและแลกเปลี่ยนข้อมูล ข่าวสาร และความรู้ต่างๆ ตัวอย่างเช่น กลุ่มศึกษาในเรื่องต่างๆ กลุ่มศาสนา กลุ่มการเมือง
2. **กลุ่มเพื่อสังคม** มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเป็นหลัก ตัวอย่างเช่น กลุ่มสังสรรค์ กลุ่มพัฒนาตนเอง กลุ่มท่องเที่ยว
3. **กลุ่มเพื่อการแก้ปัญหา** กลุ่มแบบนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาทางเลือกต่างๆ ในการแก้ปัญหาใดปัญหาหนึ่ง โดยที่สมาชิกจะต้องร่วมนิยามขอบข่ายของปัญหาให้ชัดเจน จึงจะสามารถค้นหาสาเหตุและวิธีการแก้ปัญหาได้ ตัวอย่างเช่น กลุ่มพิจารณาแก้ไขพระราชบัญญัติต่างๆ กลุ่มศึกษาปัญหาสังคม กลุ่มพิจารณาทางเลือก

ใหม่ทางการศึกษา กลุ่มแก้ปัญหาเศรษฐกิจ และกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหภายในชุมชน เป็นต้น

ประเภทของกลุ่ม

Brooks (William D. Brooks 1983 ; อ้างในถิรพันธ์ อนุวัชศิริวงศ์ 2534 : 22) แยกกลุ่มออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. **กลุ่มปฐมภูมิ (Primary group)** ได้แก่ กลุ่มครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนสนิท
2. **กลุ่มลำลอง (Casual group)** ได้แก่ กลุ่มที่รวมตัวอย่างไม่มีการจัดตั้ง ไม่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะ เช่น กลุ่มพบปะในร้านอาหาร
3. **กลุ่มศึกษา (education group)** ได้แก่ กลุ่มที่รวมตัวกันด้วยวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงเพื่อเพิ่มพูนความรู้ เช่น กลุ่มศึกษาศิลปวัฒนธรรมไทย
4. **กลุ่มบำบัด (Therapeutic group)** ได้แก่ กลุ่มที่เกิดขึ้นเพื่อใช้เป็นกระบวนการแนะแนวหรือแก้ไขปัญหาด้านจิตใจหรือพฤติกรรมของบุคคล เช่นกลุ่มบำบัดปัญหาเสพติด กลุ่มจิตบำบัด
5. **กลุ่มแก้ปัญหา (Problem-solving group)** ได้แก่ กลุ่มที่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะเจาะจงเพื่อทำหน้าที่แก้ปัญหา ดำเนินการติดตาม ประเมินผล เช่น คณะกรรมการชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหายาเสพติด

นอกจากนี้ Dalton (1983 อ้างถึงในยุบล เบญจรงค์กิจ , 2534 : 68) ได้ศึกษากลุ่มการทำงานแบบไม่เป็นทางการ และแยกประเภทออกเป็น 3 ประเภท คือ

- Horizontal Cliques ประกอบด้วยคนที่มีตำแหน่งเหมือนกันในลักษณะงานเดียวกัน
- Vertical Cliques ประกอบด้วยคนที่มีตำแหน่งงานสูงต่ำ ในแผนกหรือฝ่ายเดียวกัน
- Random Cliques ประกอบด้วยคนจากแผนกต่างๆ และระดับตำแหน่งแตกต่างกัน ซึ่งกลุ่มนี้จะประกอบด้วยคนที่มีความสนใจร่วมกันในการกระทำอันใดอันหนึ่ง

จากแนวคิดในเรื่องของกลุ่มนี้ถ้ามองการพัฒนาในระยะยาว ประชาชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนามากยิ่งขึ้นในแง่ของการตัดสินใจและดำเนินการ เพราะประชาชนเป็นผู้พบกับปัญหาเอง ย่อมจะรู้ปัญหาความต้องการของตนเองและหน่วยงานภายนอกที่ให้การสนับสนุนย่อมต้องมีการถอนตัวออกไป ดังนั้น การจัดตั้งองค์กรประชาชนจะมีส่วนช่วยทำให้ชุมชนมีการพัฒนาไปอย่างต่อเนื่อง

เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มหรือองค์กรประชาชนแล้ว ก็จะมีปฏิสัมพันธ์และเกิดการเรียนรู้ ทำให้กลุ่มมีการเปลี่ยนแปลง Tuckman (อ้างใน ฉลอง ภิมยรัตน์ , 2522 : 22) ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับพัฒนาการของกลุ่มในการปฏิบัติงาน (task groups) และกลุ่มพัฒนา (growth groups) ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการในกลุ่ม 4 ขั้น คือ

1. **ขั้นจัดตั้ง (Forming Stage)** เป็นการเริ่มก่อตัวของกลุ่ม กำหนดจุดมุ่งหมาย กฎเกณฑ์ ระเบียบข้อบังคับ และผู้นำกลุ่ม
2. **ขั้นขัดแย้ง (Storming Stage)** เป็นขั้นแสวงหาทิศทางและเป็นภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อของสมาชิก
3. **ขั้นยินยอม (Norming Stage)** เป็นขั้นริเริ่มพัฒนาสร้างกลุ่ม สร้างปทัสถาน ข้อตกลงร่วมกันของสมาชิก
4. **ขั้นดำเนินการ (Performance Stage)** เป็นขั้นแสดงพลังของกลุ่ม มีผลงานตอบสนองตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

วินิจ เกตุขำ (2522 : 26-27) แบ่งการพัฒนาของกลุ่มออกเป็น 4 ระยะเช่นกัน ทั้งยังอธิบายเพิ่มเติม ดังนี้

1. **ระยะก่อตั้ง** เป็นระยะที่คนเพิ่งมาพบกันหรือเพิ่งมารวมตัวกัน แต่ละคนต่างก็มีความรู้สึกที่ตนเองเป็นศูนย์กลางหรือเป็นคนสำคัญ สภาพของกลุ่มยังรวมกันไม่ติด ยังไม่มีหัวหน้าหรือผู้นำเกิดขึ้น ทุกคนยังสงวนท่าที แต่คาดว่าคนจะเป็นหัวหน้าหรือผู้นำได้จะต้องเก่งกว่าตนเอง ทุกคนพยายามที่จะแสดงให้คนอื่นรู้จักและยอมรับ บางที่อาจเรียกว่า "ระยะที่มีการแข่งขันและศูนย์กลางอยู่ที่ตนเอง" (Individually Center or Competitive phase)
2. **ระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ** เป็นระยะที่แต่ละคนยังไม่ยอมตกลงกันได้ คอยจับผิดและคอยโต้แย้งโต้เถียงกัน ความรู้สึกของสมาชิกจะเกิดความคับข้องใจหรือขัดแย้ง เพราะไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไรดี ถ้ายังไม่มีผู้นำต่างก็พยายามจะเป็นผู้นำ ถ้าได้ผู้นำหรือมีผู้นำแล้วก็มักจะดำเนินเป็นปฏิปักษ์หรือคอยจับผิดผู้นำ ซึ่งงานจะยังไม่สำเร็จลงได้เลย จะต้องใช้เวลามารวมกลุ่มกันต่ออีก บางที่อาจเรียกว่า "ระยะแห่งความขัดแย้งหรือความคับข้องใจ" (Conflict and Frustration phase)
3. **ระยะยินยอม** เป็นระยะที่สมาชิกเริ่มแก้ไขข้อบกพร่องในทางลบของตนเอง เพราะได้เรียนอะไรจากกลุ่มมากขึ้น เช่น คนพูดมากก็พูดน้อยลง ใช้อารมณ์มากก็ลดลง ยินยอมรับผิดชอบและหาทางแก้ไข อาจเป็นเพราะได้ข้อคิดจากสมาชิกหลาย ๆ คน จำนวนด้วยเหตุผล ได้แนวคิดหรือบรรทัดฐานที่เป็นกลาง ๆ ของกลุ่มมากขึ้น ซึ่งเสมือนค้นพบปทัสถาน (Norm) ของกลุ่ม

ขึ้นแล้ว ทุกคนพยายามปฏิบัติตามมากขึ้น บางที่อาจเรียกว่า "ระยะที่กลุ่มมีความสามัคคีกลมเกลียว" (Group hamony phase)

4. **ระยะปฏิบัติการ** เป็นระยะที่สมาชิกร่วมมือประสานงานกันเป็นอย่างดี สามารถดำเนินการไปตามเป้าหมายของกลุ่ม มีผลงานของกลุ่มออกมา สมาชิกจะยึดพลังของกลุ่ม เป้าหมายของกลุ่มเป็นสำคัญอดทนต่อความขัดแย้งมากขึ้น ซึ่งช่วยให้พัฒนาตนเองไปด้วย บางที่เรียกว่า "ระยะที่มีผลงานและยึดกลุ่มเป็นศูนย์กลาง" (Group - centred / productive phase)

จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของกลุ่มตามแนวคิดของ วินิจ เกตุขำ มีลักษณะเหมือนกับแนวคิดของ Tuckman และสามารถเทียบเคียงกันได้ กล่าวคือ พัฒนาการของกลุ่มมี 4 ระยะ เริ่มจากการจัดตั้ง เป็นระยะแรกที่คนเพิ่งมารวมตัวกัน จนมาถึงระยะหัวเลี้ยวหัวต่อ คือ ระยะที่กลุ่มพยายามแสวงหาทิศทางจนอาจเกิดความขัดแย้ง เนื่องจากไม่รู้ว่ากลุ่มจะดำเนินไปอย่างไร จากนั้นก็นำมาสู่ขั้นยินยอม คือ ขั้นที่สมาชิกเริ่มปรับตัวเข้าหากันและพยายามสร้างปทัสถานของกลุ่ม จนในที่สุดก็มาถึงขั้นสุดท้ายคือขั้นดำเนินการ ซึ่งเป็นขั้นที่กลุ่มจะร่วมกันสร้างผลงานเพื่อตอบสนองจุดมุ่งหมายที่กลุ่มได้กำหนดไว้

นอกจากนั้นแล้ว พัฒน์ บุญยรัตนพันธุ์ (2516 : 240 - 250) ได้กล่าวว่า ขั้นตอนการรวมกลุ่มมี 3 ขั้นตอน คือ

1. **ขั้นการรวมกลุ่ม** ที่มีความต้องการร่วมกัน มีปัญหาร่วมกัน
2. **ขั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่ม** ในขั้นนี้จะมีการประชุม พบปะกัน กำหนดเป้าหมายร่วมกัน มีการกำหนดกฎ ระเบียบ ดำเนินงานร่วมกัน
3. **ขั้นการเจริญเติบโตของกลุ่ม** เป็นการรวมกลุ่ม (เล็ก ๆ) หลาย ๆ กลุ่ม การเลือกตัวแทนมาสร้างแกนนำร่วมของกลุ่ม สร้างกิจกรรมร่วมกัน แลกเปลี่ยนความรู้ สร้างพลังร่วมจนไปถึงการสร้างพลังต่อรองได้

จะเห็นได้ว่าขั้นตอนของการรวมกลุ่มของ พัฒน์ บุญยรัตนพันธุ์ มีลักษณะบางประการที่แตกต่างกับแนวความคิดของ Tuckman และ วินิจ เกตุขำ กล่าวคือ ขั้นตอนแรกของการรวมกลุ่มของ พัฒน์ บุญยรัตนพันธุ์ นั้น เกิดขึ้นจากการที่บุคคลมีปัญหาหรือความต้องการร่วมกันแล้วจึงนำมาสู่ขั้นการเคลื่อนไหวของกลุ่ม คือ การกำหนดเป้าหมายและวางกฎระเบียบการดำเนินงานร่วมกันของกลุ่ม ในขณะที่ขั้นจัดตั้งของ Tuckman และ วินิจ เกตุขำ นั้น เริ่มจากการกำหนดจุดมุ่งหมายของกลุ่ม แล้วจึงนำมาสู่การแสวงหาทิศทางเพื่อสร้างปทัสถานและข้อตกลงร่วมกันของกลุ่มในขั้นขัดแย้งและขั้นยินยอม จนมาถึงขั้นสุดท้ายที่แนวคิดทั้งสามมีลักษณะตรงกัน คือ ขั้นการ

ดำเนินงานของกลุ่ม คือ กลุ่มจะดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างพลังต่อรองและสร้างผลงานตามจุดมุ่งหมายที่กลุ่มกำหนดไว้

นอกจากขั้นตอนของการจัดตั้งกลุ่มแล้ว จุมพล นิมพานิช (2529 : 4-8) ก็ได้นำเสนอเกี่ยวกับขั้นตอนในการพัฒนากลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้นมาแล้วว่าประกอบไปด้วยขั้นตอน 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น (Orientation)
2. ขั้นการแก้ปัญหาภายใน (Internal Problem Solving)
3. ขั้นเจริญก้าวหน้าและประสพผล (Growth and Productivity)
4. ขั้นการควบคุมและประเมินผล (Control and Evaluation)

การจัดตั้งกลุ่มและการพัฒนาองค์กรประชาชนเริ่มต้นขึ้นจากการตระหนักรู้ในสิ่งที่ชุมชนประสบอยู่ คนในชุมชนจึงร่วมมือกันวางแผนและจัดการกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชน โดยการสร้างกิจกรรมจนเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน ก่อตัวขึ้นเป็นประชาคมในท้องถิ่นเพื่อร่วมมือกันแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนโดยมุ่งสร้างความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในชุมชนของตนเอง การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ให้ความสนใจที่จะศึกษาในเรื่องของบทบาทของกลุ่มบุคคลต่างๆ รูปแบบในการสื่อสาร ประเด็นที่ใช้ในการสื่อสารที่เกิดขึ้นในขั้นตอนต่างๆของกลุ่มประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยาเสพติดพื้นที่ทุ่งครุ จากการศึกษา แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทำให้ผู้วิจัยสามารถกำหนดกรอบขั้นตอนในการศึกษาพัฒนาการของประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยาเสพติดพื้นที่ทุ่งครุ เป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. **ขั้นก่อตั้ง** เป็นระยะที่ผู้ที่อยู่ในพื้นที่ตระหนักรู้ถึงปัญหาความรุนแรงในการแพร่ระบาดของยาเสพติดจึงมีความคิดที่จะมารวมตัวกันเพื่อร่วมมือกันหาทางป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด
2. **ขั้นขัดแย้ง** เป็นขั้นแสวงหาทิศทางในการทำงานร่วมกัน และเป็นภาวะหัวเลี้ยวหัวต่อของสมาชิกที่จะวางบทบาทให้กับตนเองในการปฏิบัติงานร่วมกัน และยังเป็นขั้นตอนในการสรุปภาพรวมของปัญหาเสพติดที่เกิดขึ้นในพื้นที่
3. **ขั้นยินยอม** เป็นขั้นที่ทุกคนมีความเห็นตรงกันที่จะยอมรับบทบาท และวิธีการที่จะทำงานร่วมกันในการแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่ รวมถึงการกำหนดเป้าหมายในการทำงานร่วมกัน
4. **ขั้นดำเนินการ** เป็นขั้นที่ดำเนินการให้บรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ผ่านกิจกรรมที่สมาชิกได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ในขั้นนี้ยังไปถึงการรับความสำเร็จร่วมกันในการประเมินผลงานของประชาคมที่ได้ทำไปจนนำไปสู่การนำเข้าประกวดเป็นหมู่บ้านชุมชนเฉลิมพระเกียรติปลอดภัยาเสพติด

ในการศึกษาวิจัยเรื่องการสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยเสถียรในพื้นที่ทุ่งครุจะพบว่า มีกลุ่มบุคคลหลายฝ่ายที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการร่วมมือกันเพื่อแก้ไขปัญหาในครั้งนี้ ซึ่งแต่ละฝ่ายจะมีบทบาทและหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งพอจะจำแนกได้ ดังต่อไปนี้

บทบาทขององค์กรชุมชน

ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2542 : 45 – 46) กล่าวถึงองค์กรชุมชนว่า องค์กรชุมชนเกิดขึ้นเอง โดยกระบวนการที่คนในชุมชนมาประชุมปรึกษาหารือกันซ้ำแล้วซ้ำอีก จนปรากฏตัวผู้นำตามธรรมชาติขึ้น มีการจัดองค์กร มีการวิเคราะห์ปัญหา วินิจฉัยปัญหา วิเคราะห์ทางเลือก และตัดสินใจทางเลือกได้ถูกต้อง

องค์กรชุมชนจึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดสำหรับความยั่งยืนของสังคมชนบทและสังคมทั้งหมด

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 50) ให้ความหมายขององค์กรชุมชนว่า เป็นองค์กรที่เกิดขึ้นจากการรวมตัวของชาวบ้านในชุมชน โดยมีการจัดการองค์กร มีการวิเคราะห์ วิจัยปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน และร่วมกันแสวงหาทางเลือกหรือทางออกของปัญหา การรวมกลุ่มกันเป็นองค์กรนี้ ทำให้ชุมชนเกิดพลัง และมีความยั่งยืนในการพัฒนา เพราะได้มีโอกาสถ่ายทอด มีกลไกการเรียนรู้ซึ่งกันและกันอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ เกศินี จุฑาวิจิตร ยังได้กล่าวถึงองค์ประกอบขององค์กรชุมชนที่ทำให้องค์กรชาวบ้านเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ไว้ ดังนี้

1. **การมีอุดมการณ์ร่วมกัน** หมายถึง การมีทัศนคติต่อโลก ต่อสังคม และต่อชุมชนร่วมกัน อุดมการณ์ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางของการรวมกลุ่มกันเอาไว้ ยิ่งถ้ากำหนดเป้าหมายระยะยาวหรือวิสัยทัศน์ได้ ก็ยิ่งทำให้องค์กรชุมชนนั้นๆ มีอุดมการณ์ในการรวมตัวกันได้ดี และชัดเจนมากขึ้น

2. **การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน** หมายถึง การมีเป้าหมายว่าองค์กรชุมชนของเราจะจัดตั้งขึ้นเพื่อทำกิจกรรมอะไร หรือทำแล้วจะได้อะไร

3. **การมีผลประโยชน์ร่วมกัน** หมายถึง การกระจายผลประโยชน์อย่างเป็นธรรมและทั่วถึง ผลประโยชน์ที่วานี้ อาจอยู่ในรูปของผลกำไรหรือสวัสดิการ

4. **คน** หมายถึง ผู้นำและสมาชิก ถ้าผู้นำเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับ มีบารมี มีความสามารถ และเป็นผู้ที่คำนึงถึงส่วนรวมจริงๆ ก็จะสามารถนำพาให้องค์กรนั้นๆ มีความเข้มแข็งและประสบผล

สำเร็จในการดำเนินงาน ส่วนสมาชิกนั้นถ้าเป็นผู้ที่ให้ความร่วมมือ ร่วมใจ และมีส่วนร่วมในกิจการ ทั้งความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การปฏิบัติและการติดตามประเมินผล ก็จะช่วยให้องค์กรมีความมั่นคงและยั่งยืน

5. *การบริหารจัดการ* เป็นเรื่องที่สำคัญของความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน รายละเอียดที่จะต้องให้ความเอาใจใส่ในการบริหารจัดการ ได้แก่ การเปิดโอกาสให้สมาชิกได้ตัดสินใจร่วมกัน การหาแนวทางปฏิบัติหรือข้อตกลงร่วมกัน การเปิดโอกาสให้มีการตรวจสอบและควบคุม การสื่อสารระหว่างผู้นำกับสมาชิก เป็นต้น

6. *กิจกรรม* กิจกรรมการพัฒนาขององค์กรชุมชนโดยส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมเป็นหลัก

7. *งบประมาณ* กิจกรรมของกลุ่มจะดำเนินไปได้ด้วยดี จำเป็นที่จะต้องมีการระดมทุนทั้ง จากภายในและภายนอกชุมชน

นอกจากนี้แล้วในการรวมกลุ่มกันของคนนั้นยังพบว่ามีกลุ่มคนที่มีความสนใจร่วมกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งจนเกิดเป็นกลุ่มที่เรียกว่าสาธารณชน (Publics) ซึ่ง Sven Windahl และคณะ (1992 : 90) ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

สาธารณชน (Publics) หมายถึง กลุ่มคนที่แลกเปลี่ยนกันถึงปัญหาและโครงการต่างๆ เป็นกลุ่มคนที่แตกต่างกันในระดับที่เขาถูกจัดตั้งขึ้นมาหรือในการรับรู้ของปัญหาหรือโครงการที่เกิดขึ้น

John Dewey (1927) Grunig และ Hunt (1984 : 145) (อ้างใน Sven windahl 1992 : 90) ได้จัดคุณสมบัติของสาธารณชนไว้ว่าเป็นกลุ่มคนที่

1. เผชิญปัญหาที่คล้ายคลึงกัน
2. ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น
3. ดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

นอกจากนี้ Dewey , Grunig และ Hunt ยังได้แบ่งประเภทของสาธารณชนออกเป็น 4 ประเภท คือ

1. non-publics คือ กลุ่มคนที่ไม่มีคุณสมบัติใดๆเลยใน 3 ข้อข้างต้น กล่าวคือ ไม่ได้ร่วมเผชิญปัญหา ไม่ได้ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น และไม่ได้หาวิธีทางที่จะนำมาใช้ในการแก้ไขปัญหา

2. latent publics คือ กลุ่มคนที่มีคุณสมบัติข้างต้นข้อใดข้อหนึ่ง
3. aware publics คือ กลุ่มคนที่มีคุณสมบัติข้างต้น 1 – 2 ข้อ
4. active publics คือ กลุ่มคนที่มีคุณสมบัติข้างต้นครบทุกข้อ

บทบาทของนักพัฒนา

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 112 – 113) ได้กล่าวถึงบทบาทของนักพัฒนาไว้ ดังต่อไปนี้

นักพัฒนา หมายถึง บุคคลภายนอกชุมชนที่เข้าไปมีบทบาทหรือมีส่วนในการผลักดันให้บุคคลในชุมชนเกิดความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น “ นักพัฒนา ” ในที่นี้ หมายถึง รวมทั้งพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ และอาสาสมัครหรือเจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organization : NGO)

จากความหมายข้างต้น อาจกล่าวได้ว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจสถานีตำรวจนครบาลทุ่งครุ เจ้าหน้าที่สำนักงานเขตทุ่งครุ เจ้าหน้าที่ศูนย์บริการสาธารณสุข 59 ก็มีบทบาทในการเป็นนักพัฒนาเช่นกัน ทั้งนี้เจ้าหน้าที่จากทั้ง 3 หน่วยงานจัดเป็นนักพัฒนาที่มีจุดมุ่งหมายที่จะดำเนินงานเพื่อลดปัญหาเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุ

ถ้าศึกษาจากประวัติศาสตร์การทำงานของนักพัฒนา พบว่ามีแนวคิดและแนวปฏิบัติอยู่ 3 ลักษณะ กล่าวคือ **ลักษณะแรก** ในอดีตนักพัฒนามักคิดว่าชุมชนมีความว่างเปล่า ไม่มีอะไรเลย คนภายนอกจะต้องนำทุกสิ่งทุกอย่างลงไปให้ บทบาทส่วนใหญ่จึงอยู่ที่นักพัฒนา ส่วนชาวบ้านแทบจะไม่มีบทบาทใดๆเลย **ลักษณะต่อมา** เป็นยุคก่อนถึงปัจจุบัน นักพัฒนาบางกลุ่มเริ่มค้นพบว่า อันที่จริงแล้วชุมชนนั้นมีหลายสิ่งหลายอย่าง ทั้งความรู้ และสติปัญญา ระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมายาวนานหลายชั่วอายุคน ซึ่งเรียกรวมๆได้ว่า “ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ” (Popular Wisdom) หรือ “ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ” (Local Wisdom) (เสรี พงศ์พิศ , 2529 : 145) ดังนั้นงานพัฒนาจึงเน้นบทบาทหลักไปที่ชาวบ้าน ส่วน **ลักษณะสุดท้าย** เป็นยุคปัจจุบัน คือ เป็นช่วงที่เริ่มมีความเข้าใจว่าในสิ่งที่ชาวบ้าน **มีอยู่และเป็นอยู่** นั้น นักพัฒนาอาจจะ **ไม่มีและไม่เป็น** ขณะเดียวกันสิ่งที่นักพัฒนา **มีอยู่และเป็นอยู่** ชาวบ้านก็อาจจะ **ไม่มี และไม่เป็น** จึงทำให้นักพัฒนามองเห็นบทบาทของทั้งสองฝ่ายว่าจะประสมประสานสิ่งเหล่านี้ร่วมกันได้อย่างไร (กาญจนา แก้วเทพ 2538 : 126)

ดังนั้นการพัฒนาแนวนี้ ชาวบ้านจะเป็นตัวตั้ง และนักพัฒนาเป็นตัวสนับสนุน คือนักพัฒนาไม่จำเป็นต้องเอาคุณค่า หรือภูมิปัญญาต่างๆจากภายนอกเข้าไปหาชาวบ้าน ทั้งนี้เพราะชาวบ้านมีอยู่แล้ว

นักพัฒนา เป็นสื่อบุคคลที่สามารถเข้าไปมีบทบาทต่อการพัฒนาท้องถิ่นได้ ดังนี้

1.เป็นผู้ศึกษาและเป็นผู้สำรวจทรัพยากรของท้องถิ่น โดยการศึกษาและสำรวจว่าในท้องถิ่นนั้นมีทรัพยากรอะไรอยู่บ้าง ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือมรดกใดบ้างที่ล้ำค่าแต่ถูกละเลย หลังจากสำรวจค้นพบแล้วก็ศึกษาหรือขุดค้นขึ้นมาเพื่อเผยแพร่ รื้อฟื้น ซ่อมแซม หรือประยุกต์ให้กลับเข้ามาอยู่ในวิถีชีวิต และการดำรงชีพของชาวบ้าน

2.เป็นผู้ตั้งคำถาม คำถามที่ใช้ถามชาวบ้านนี้มีใช้คำถามที่มีคำตอบแบบสำเร็จรูป แต่จะเป็นคำถามที่เรียกว่า “คำถามเพื่อการแสวงหาคำตอบ” คือ เป็นคำถามที่ถามแล้ว ผู้ถูกถามจะต้องเกิดปริศนาขึ้นในใจ ต้องขบคิดแล้วแสวงหาหนทางไปสู่คำตอบ

3.เป็นผู้สร้างเงื่อนไข นักพัฒนาเป็นผู้ที่สามารถสร้างเงื่อนไข เพื่ออำนวยความสะดวกและขจัดเงื่อนไขที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาได้

4.เป็นผู้ตอกย้ำและให้กำลังใจ ในการทำกิจกรรมการพัฒนาใดๆนั้นอาจประสบปัญหาหรืออุปสรรคบ้าง นักพัฒนาจะต้องร่วมกันวิเคราะห์กับชาวบ้าน เพื่อหาข้อสรุปของปัญหาและแนวทางในการดำเนินการแก้ไข ตลอดจนตอกย้ำให้เกิดความมั่นใจและให้กำลังใจ

5.เป็นแหล่งบันทึกประสบการณ์และความทรงจำร่วม เนื่องจากสภาพความเป็นจริงทุกวันนี้ สายสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในท้องถิ่นตามประเพณีดั้งเดิมได้ถูกบั่นทอนลงไปเพราะความจำเป็นที่จะต้องพึ่งพาอาศัยกันมีน้อยลงเมื่อเทียบกับอดีต ดังนั้นเมื่องานพัฒนาในหมู่บ้านแห่งหนึ่งได้ผลดีหรือประสบความสำเร็จ ณ จุดนี้ นักพัฒนาสามารถสอดประสานตัวเองเข้าไป เพื่อทำหน้าที่เป็นแหล่งบันทึกความทรงจำร่วมที่สามารถจะเคลื่อนย้ายตัวเองจากหมู่บ้านหนึ่งไปยังหมู่บ้านอื่นๆ เพื่อถ่ายทอดประสบการณ์ดังกล่าวหรือเป็นตัวเชื่อมโยงประสานกันระหว่างหมู่บ้านต่อหมู่บ้านได้

บทบาทขององค์การระบบราชการ (Bureaucratic Organization)

พยอม วงศ์สารศรี ,2534 : 14 – 17 กล่าวถึงองค์การระบบราชการไว้ ดังนี้

คำว่า “ระบบราชการ” มาจากคำว่า Bureau หมายถึง สำนักงาน สำนัก หรือ กรม และคำว่า Cracy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า Kratia แปลว่า ลัทธิการปกครอง หรือ อำนาจ เมื่อนำ Bureau มาบวกกับคำ Cracy เป็น Bureaucracy นอกจากที่พยอม วงศ์สารศรี กล่าวมาข้างต้นแล้ว ยังได้มีผู้ให้ความหมายคำว่าระบบราชการ หรือ Bureaucracy ไว้อีก ดังนี้

1. Bureaucracy คือ คณะบุคคลผู้เป็นฝ่ายบริหารของรัฐบาล ในองค์การใหญ่ๆไม่ว่าจะเป็นของรัฐบาลหรือเอกชนได้มีผู้นำคำนี้ไปใช้เพื่อให้หมายถึงฝ่ายบริหารงาน (ร.ต. วัฒนา สุตรสุวรรณ 2521 อ้างจาก Columbia Encyclopedia 1963)
2. Bureaucracy คือ 1. หน่วยงานของข้าราชการ 2.กลุ่มที่กำหนดนโยบายการบริหารงาน 3.การปกครองที่มีลักษณะเป็นการปฏิบัติงานหน้าที่ต่างๆ ซึ่งอาศัยกฎเกณฑ์ที่แน่นอน และลำดับชั้นของอำนาจหน้าที่ 4.ระบบของการบริหารงานซึ่งมีลักษณะเป็นราชการและมีระเบียบขั้นตอนที่เคร่งครัด ใช้เวลามาก (Webster's New Collegiate Dictionary , 1975)
3. ระบบราชการ 1)เป็นรูปแบบอย่างหนึ่งของการปกครอง ศูนย์กลางของอำนาจอยู่ในมือของบรรดาข้าราชการ ถ้าหากปรารถนาจะให้ทำงานอะไรสำเร็จอย่างมีเป้าหมายแน่นอนแล้ว โดยเฉพาะในสังคมขนาดใหญ่และซับซ้อน จะต้องมีการแบบราชการจึงจะทำได้ 2)เป็นรูปแบบของ “องค์การทางสังคม” มนุษย์ก็คือข้าราชการนั่นเอง และการบังคับบัญชาเป็นไปตามทางการ (อรุณ รักรธรรม 2532)

สรุป ระบบราชการ คือ ระบบการบริหารงานที่มีการแบ่งหน้าที่การปฏิบัติงาน อาศัยกฎระเบียบที่แน่นอน ลักษณะการบังคับบัญชาเป็นไปตามลำดับชั้น เป็นการบริหารงานในองค์การขนาดใหญ่

อำนาจที่ข้าราชการใช้ในการทำงานราชการนั้นคือ อำนาจตามกฎหมาย เนื่องจากเหตุผลต่อไปนี้

- 1.ข้าราชการอาจสร้างวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องตามกฎหมายขึ้นมาโดยตกลงหรือกำหนดขึ้นเอง
- 2.รูปกฎหมายทุกรูปประกอบด้วยรายละเอียดในระบบที่ถาวร ดังนั้นข้าราชการจึงใช้อำนาจในการตีความ หรือบังคับกฎหมาย ซึ่งอาจมองในรูปของการสร้างอำนาจเพิ่มเติม
- 3.บุคคลผู้มีอำนาจบางคนมียศและมีตำแหน่งอยู่ด้วย เป็นกฎหมายหรือหลักการปกครองโดยกฎหมาย
- 4.การเชื่อฟังต่อบุคคลผู้มีอำนาจมิใช่เชื่อฟังต่อเขาในฐานะเอกชน แต่เชื่อฟังคำสั่งเป็นทางการ

5. การสั่งงานของผู้ใช้อำนาจในลักษณะนี้ก็สั่งงานและสัมพันธ์กันตามลำดับชั้นตั้งแต่สูงลงมาต่ำสุด ลักษณะอย่างนี้เรียกว่า “สายการบังคับบัญชา”

ในการสื่อสารในกลุ่มนั้น แต่ละคนจะมีสถานภาพและบทบาทที่แตกต่างกันไป ตามหน้าที่และภารกิจที่ได้รับมอบหมาย สำหรับการสื่อสารในชุมชนผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการรวมประชาชนเข้าไว้ด้วยกันและเป็นศูนย์กลางในการที่จะเชื่อมโยงชุมชนและเชื่อมโยงข่าวสารในชุมชนไว้ด้วยกัน ซึ่งบุคคลนั้นก็คือ ผู้นำชุมชน หรือผู้นำกลุ่ม

บทบาทของผู้นำ

คำว่าผู้นำได้มีผู้ให้ความหมายไว้ดังต่อไปนี้

ศ.นพ.ประเวศ วะสี (2542 : 46) กล่าวถึงผู้นำตามธรรมชาติ ว่า คือ ผู้นำที่เป็นจริง เกิดจากการผ่านกระบวนการปฏิบัติร่วมกันมาก่อน ส่วนผู้นำโดยการแต่งตั้งมักไม่ใช่ของจริง แม้ผู้นำโดยการเลือกตั้งโดยไม่ผ่านกระบวนการการปฏิบัติร่วมกันมาก่อน ก็อาจไม่ใช่ของจริง เพราะเลือกไม่ถูก เมื่อไม่ใช่ของจริงจึงไม่ได้นผล

สำเร็จ สิงหะจาระ (2506 : 48) ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ สัญลักษณ์ (Symbol) แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นผู้รับฝากไว้ (Depository) ซึ่งปณิธาน และความหวังของประชาคม ผู้นำจึงเป็นเงา (Image) หรือภาพสะท้อน (Projection) ของประชาคม

ถิรพันธ์ อนุชศิริวงศ์ (2534 : 50) กล่าวว่าโดยพื้นฐานแล้ว ผู้นำเกิดขึ้นได้จากวิถีทาง 2 ประการ กล่าวคือ ผู้นำอาจเกิดจากการเรียกร้องให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวจากบุคคลอื่น ๆ ภายในกลุ่ม กับผู้นำที่เกิดขึ้นตามภาวะสถานการณ์ กลุ่มซึ่งมีผู้นำโดยการแต่งตั้งนั้นไม่ได้หมายความว่ากลุ่มดังกล่าวไม่อาจมีผู้นำตามภาวะการณ์ได้ ผู้นำโดยแต่งตั้งจะต้องมีความสามารถสร้างเสรีภาพในกลุ่มได้โดยส่งเสริมให้มีการปรึกษาหารือกันโดยอิสระ และสร้างสภาพแวดล้อมซึ่งอำนวยความสะดวกและสนับสนุนผู้นำตามภาวะสถานการณ์หรือภาวะหน้าที่

สัมพันธ์ เตชะอธิก และ คณะ (2537 : 23) สรุปความหมายของคำว่าผู้นำไว้ว่า “ ผู้นำ “ จะต้องเป็นบุคคลซึ่งเป็นที่ยอมรับในแง่ของการคิดดีกับปฏิบัติจริงตามสิ่งที่พูด อันจะก่อให้เกิดความเชื่อถือแก่ชาวบ้าน ทั้งในชุมชน ภายนอกชุมชน เจ้าหน้าที่และหน่วยงานของราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันการศึกษา

อรวรรณ ปิณฑธนโรวาท (2542 : 141) กล่าวว่า ในเรื่องของการพัฒนาประเทศ การสื่อสารระหว่างบุคคลมีบทบาทสำคัญมากนอกเหนือไปจากการสนทนาในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะบทบาทของผู้ที่เราเรียกว่า ผู้นำทางความคิด โดยที่เรามีสมมุติฐานว่า สื่อมวลชนมิใช่เข้าถึงผู้รับสารได้โดยตรงทุกคน และผู้รับสารทุกคนก็ไม่ได้รับสารจากเพียงสื่อมวลชนแหล่งเดียวเท่านั้น จากแบบจำลองที่เรียกว่า การไหลแบบหลายจังหวะของสื่อมวลชน (Multi-step Flow Model) อธิบายว่า จะมีการส่งสารหลายช่วง (Relays) จากแหล่งต้นสาร บางคนอาจจะได้รับโดยผ่านหลายช่วง การที่จะรู้ว่าใช้กี่ขั้นตอนขึ้นอยู่กับจุดประสงค์ของผู้รับสาร ชนิดของสื่อมวลชนที่มีขอบข่ายของการเปิดรับ ชนิดของสาร ความดึงดูดใจต่อผู้ฟัง

แบบจำลองการไหลของสื่อมวลชนต่างๆเหล่านี้จะช่วยให้มองบทบาทของผู้นำความคิดชัดเจนยิ่งขึ้น

1.การไหลของข่าวสารแบบเข็มฉีดยา (Hypodermic Needle Model) ทฤษฎีนี้เชื่อว่าผู้รับสารไม่มีปฏิกิริยาริเริ่มสิ่งใด (Passive) ผู้ส่งสารสามารถทำอะไรก็ได้กับผู้รับสาร

2.การไหลแบบสองจังหวะของสื่อมวลชน (Two-step Flow Model) คือสารส่งจากตัวผู้ส่งสารไปยังบุคคลที่เราเรียกว่า ผู้นำความคิด (Opinion Leader) จุดนี้เป็นแค่การย้ายสาร (Transfer) จากผู้นำความคิด สารจะถูกส่งไปยังผู้ตามซึ่งถือว่ามีอิทธิพลจากผู้นำความคิดแฝงเข้าไปด้วย จากแบบจำลองนี้นั้น นอกจากที่ผู้นำความคิดจะได้รับสารจากสื่อมวลชนแล้ว เขาอาจจะได้รับสารจากสื่ออื่นอีกก็เป็นได้

3.การไหลแบบหลายขั้นตอนของสื่อมวลชน (Multi-step Flow Model) อธิบายว่า สื่อมวลชนไปไม่ถึงผู้รับเท่ากันทุกคนและมีผลต่อผู้รับแต่ละคนไม่เหมือนกันด้วย แบบจำลองนี้ตระหนักว่า 1. สื่อต่างๆไม่ใช่ว่าจะทรงอิทธิพลเสมอไป 2. อิทธิพลของการเลือกเปิดรับ การเลือกรับรู้และการเลือกจำมีผลต่อการรับสาร 3. ผลที่เกิดขึ้นต่อคนฟังมีต่างกัน ผู้นำทางความคิดจะมีบทบาทมากในแบบจำลองแบบนี้

ในทางการสื่อสารแล้ว ผู้นำทางความคิด ถูกมองว่าเป็น “แหล่ง” ของข้อมูลหรือทรรศนะที่มีอิทธิพลต่อผู้ตามและผู้ตามของบุคคลเหล่านี้เรียกว่า “ผู้รับสาร” ในทางกลับกัน ผู้นำทางความคิดเหล่านี้ อาจกลายเป็นผู้รับสารของผู้นำทางความคิดคนอื่นๆก็ได้ โดยปกติผู้นำทางความคิดมักจะกระตือรือร้นในแง่การส่งและรับสาร

ตำแหน่งผู้นำเป็นตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายจากกลุ่ม ตำแหน่งผู้นำจึงไม่ได้จำกัดตายตัวที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ด้วยเหตุนี้ผู้นำจึงอาจทำหน้าที่เป็นผู้นำได้ ถ้าไม่ได้รับการอนุมัติจากสมาชิกในกลุ่ม กระบวนการดังกล่าวนี้สมาชิกในกลุ่มหรือแม้แต่ผู้นำกลุ่มเองไม่รู้สึกรู้ว่าเกิดขึ้นด้วยเหตุที่ผู้นำจะต้องได้รับอนุมัติจากสมาชิกนี้เอง จึงทำให้ผู้นำเปรียบประดุจสมาชิกในกลุ่มซึ่งมารวมอยู่ในตัวบุคคลคนเดียว ลักษณะเช่นนี้จะไม่ชัดเจนนัก ทั้งนี้เพราะตำแหน่งของผู้นำจะเปลี่ยนไปพร้อมกับประเภทของงานโดยจะเปลี่ยนแปลงจากบุคคลหนึ่งไปอีกบุคคลหนึ่งนั่นเอง ทั้งนี้พันธกิจหลักของผู้นำจะมี 4 ประการ คือ

1. การกำหนดระเบียบหลักเกณฑ์ของกลุ่ม
2. การชี้นำคำถาม
3. การมุ่งหาคำตอบ
4. การเสริมสร้างพัฒนาการทางด้านอารมณ์-สังคม

จิรพรรณ กาญจนะจิตรา (2522 : 49) ได้สรุปบทบาทและหน้าที่สำคัญ ๆ ของผู้นำไว้ดังนี้

1. นักหนุนสิ่งใหม่ (Initiator)

ผู้นำจะต้องมีบทบาทในการริเริ่มทำสิ่งใหม่ ๆ ซึ่งจะช่วยให้กลุ่มบรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ผู้นำจะต้องเป็นคนแรกที่เห็นความต้องการของสมาชิก จะต้องทำให้สมาชิกตระหนักถึงความต้องการและริเริ่มกิจกรรมในกลุ่ม

2. ผู้แนะแนวทาง (Guide)

ผู้นำจะต้องเป็นผู้ให้คำแนะนำผู้ตามในการปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ผู้นำจะคอยช่วยเหลือในการวิเคราะห์ปัญหา และความต้องการของสมาชิกในกลุ่ม ผู้นำจะเป็นผู้กระตุ้นให้สมาชิกเห็นถึงความต้องการของเขา และนำทางให้รู้จักเลือกความต้องการเหล่านั้น และผู้นำจะเป็นผู้ให้ข่าวสารด้วย

3. ผู้จัดการกิจกรรมของกลุ่ม (Promoter)

ผู้นำจะมีหน้าที่ในการก่อตั้งกลุ่ม บำรุงรักษากลุ่มมากกว่าสมาชิกคนอื่นๆ เช่น เป็นผู้สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม สนับสนุนกิจกรรมต่างๆของสมาชิก เป็นตัวกลางในการแก้ไขข้อขัดแย้งระหว่างสมาชิก เป็นผู้ประสานงานระหว่างสมาชิกเพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความราบรื่น

4. เป็นสัญลักษณ์ (Symbol)

ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีความเห็นอกเห็นใจผู้ตาม และอุทิศตนในการทำงานเพื่อกลุ่ม ซึ่งจะทำให้เป็นที่ชื่นชอบของบรรดาผู้ตาม และถือเอาผู้นำเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม และพยายามกระทำตนตามแบบอย่าง

พนม ลิมอารีย์ (2523 : 23) ได้จัดลักษณะของผู้นำไว้ 5 รูปแบบ คือ

1. ผู้นำแบบอัตตาธิปไตย คือผู้นำที่มีอำนาจเหนือผู้อื่น มีความก้าวร้าว มีความเชื่อมั่นในตนเองรุนแรง และจะไม่มี ความเชื่อถือผู้อื่นอยู่ได้ การนำของตนเลย ผู้นำแบบอัตตาธิปไตยจะมีความสัมพันธ์แบบเป็นพิธีรีตอง มีระเบียบแบบแผนตามกฎหมายเกณฑ์ที่กำหนดเอาไว้ และผู้นำชนิดนี้จะชอบใช้สัญลักษณ์ภายนอกแสดงถึงฐานะ และอำนาจของตน
2. ผู้นำแบบประชาธิปไตย ผู้นำประเภทนี้จะไม่มุ่งความสนใจเกี่ยวกับการมีอำนาจเหนือผู้อื่น แต่จะใช้วิธีการกระตุ้นหรือจูงใจให้สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมเข้ามามีส่วนร่วมกระทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อที่จะให้ผลงานของกลุ่มบรรลุเป้าหมาย และจะไม่แสดงอำนาจต่อสมาชิก และไม่ทำตัวเป็นจุดศูนย์กลางในการแสดงพฤติกรรมของกลุ่ม เพราะการนำกลุ่มของผู้นำประเภทนี้จะนำโดยอาศัยวิธีการเชิญชวนให้ผู้อื่นเข้ามามีส่วนร่วมในการนำ เพื่อจะได้บรรลุเป้าหมาย เป็นอำนาจที่มีการแบ่งปันระหว่างสมาชิกบุคคลอื่นๆ นอกจากนี้สมาชิกในกลุ่มจะได้รับการสนับสนุนให้แสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ นโยบาย และคำสั่งจะมีลักษณะเป็นของส่วนรวมโดยอาศัยเสียงข้างมาก
3. ผู้นำแบบเสรีนิยม จะปล่อยให้สมาชิกในกลุ่มทำทุกอย่างได้ตามสบาย ผู้นำไม่จำเป็นต้องทำอะไรเลย หรือถ้าจะต้องทำก็ทำเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่ผู้นำชนิดนี้จะเป็นคนเฉื่อยชา สมาชิกในกลุ่มจะหวังพึ่งผู้นำแบบนี้ได้ยาก และผู้นำเกือบจะไม่มีอำนาจปกครองสมาชิกในกลุ่ม และมีความสัมพันธ์กับสมาชิกในกลุ่มน้อยมาก การใช้อำนาจในการบริหารกลุ่มมีน้อย สมาชิกในกลุ่มต่างจะทำงานตามความพอใจของตน
4. ผู้นำแบบทางราชการ จะมีอำนาจตามที่กฎหมายระบุไว้ และสามารถใช้อำนาจได้อย่างสมบูรณ์ตามตำแหน่งหน้าที่การงานที่ตนรับผิดชอบอยู่ ไม่ได้เป็นอำนาจที่เกิดจากการอาศัยบุคลิกภาพ หรือลักษณะท่าทางของผู้นำ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำแบบนี้กับสมาชิกในกลุ่มจะเป็นไปในรูปยอมกระทำตามโดยดูขี้อาย เนื่องจากผู้นำอยู่ในฐานะผู้บังคับบัญชา ซึ่งสมาชิกในกลุ่มมีฐานะเป็นผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชาจะต้องปฏิบัติตาม
5. ผู้นำโดยกำเนิด จะได้รับการเชื่อถือศรัทธาจากบุคคลทั่วไป การเป็นผู้นำในลักษณะนี้เกิดจากการยินยอมพร้อมใจของบุคคลภายในกลุ่ม มิได้เกิดจากการได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้ง ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่างผู้นำ และสมาชิกในกลุ่มจะออกมาในรูปที่อาศัยศรัทธาที่สมาชิกมีต่อผู้นำ ซึ่งจะเป็นพลังให้สมาชิกเหล่านั้นร่วมใจกันปฏิบัติตามคำแนะนำด้วยความพร้อมเพรียง

นอกจากนี้ พนม ลีมาอารีย์ ยังได้เสนอบทบาทและหน้าที่ของผู้นำไว้ ดังนี้

1. ผู้นำในฐานะผู้บริหาร (The leader as Executive)

บทบาทที่เห็นเด่นชัดที่สุดของผู้นำก็คือ บทบาทในฐานะผู้บริหาร ซึ่งคอยประสานงานระหว่างกลุ่มต่างๆ เป็นผู้นำทางด้านการวางนโยบายและตั้งวัตถุประสงค์ของกลุ่ม ตลอดจนช่วยให้งานของสมาชิกคนอื่นๆ ดำเนินไปด้วยดี ผู้นำจะต้องรับผิดชอบนโยบายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มให้มีการปฏิบัติโดยครบถ้วนถูกต้อง

2. ผู้นำในฐานะผู้วางแผน (The Leader as Planner)

โดยปกติผู้นำทำหน้าที่วางแผนการปฏิบัติงาน เป็นผู้ตัดสินใจเลือกวิธีการต่างๆ เพื่อช่วยให้กลุ่มบรรลุผลสัมฤทธิ์ตามวัตถุประสงค์ ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจต่อเหตุการณ์เฉพาะหน้าและการวางจุดมุ่งหมายระยะยาว บางครั้งผู้นำจะเป็นผู้วางแผนแต่เพียงผู้เดียว ผู้นำจึงเป็นบุคคลเดียวที่รอบรู้การดำเนินงานทั้งหมด ส่วนสมาชิกคนอื่นๆ จะได้รับมอบหมายงานเป็นส่วนๆ ซึ่งอาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการขาดความเข้าใจในงานได้

3. ผู้นำในฐานะผู้วางนโยบาย (The Leader as Policy Maker)

งานสำคัญของผู้นำก็คือ การกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มมีแนวทางในการดำเนินงานให้สำเร็จลุล่วงตามที่ได้ตั้งไว้

4. ผู้นำในฐานะผู้เชี่ยวชาญ (The Leader as Expert)

ผู้นำมีความจำเป็นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรู้และมีทักษะเป็นอย่างดี เพื่อที่จะสามารถให้คำแนะนำปรึกษา และชี้แนะแนวทางให้กับผู้ตามได้

5. ผู้นำในฐานะตัวแทนของกลุ่มเพื่อติดต่อกับภายนอก (The Leader as External Group Representative)

เนื่องจากสมาชิกทุกคนของกลุ่มไม่สามารถที่จะติดต่อกับกลุ่มอื่นๆ หรือบุคคลภายนอกได้อย่างทั่วถึง ดังนั้น บุคคลที่มีคุณสมบัติเป็นที่พอใจของกลุ่ม จึงมักจะได้รับเลือกให้ไปทำหน้าที่แทนในการติดต่อกับบุคคลภายนอก และเมื่อบุคคลภายนอกจะติดต่ออะไรกับกลุ่ม ก็จำเป็นจะต้องติดต่อผ่านบุคคลนั้นอีกทีหนึ่ง ผู้นำประเภทนี้จึงกลายเป็น "ผู้แทน" ของกลุ่มโดยปริยาย

6. ผู้นำในฐานะผู้ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม (The Leader as Controller of Internal Relations)

ผู้นำมีหน้าที่ควบคุมดูแลการดำเนินงานภายในกลุ่ม ซึ่งในการทำเช่นนั้น ผู้นำจะทำหน้าที่ควบคุมความสัมพันธ์ภายในกลุ่มด้วย

7. ผู้นำในฐานะผู้ตัดสินประนีประนอม (The Leader as Arbitrator and Mediator)

เมื่อเกิดความขัดแย้ง บุคคลที่สามารถทำหน้าที่ตัดสินไกล่เกลี่ย ประนีประนอม ให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันได้ มักจะกลายเป็นผู้นำต่อมาในภายหลัง

8. ผู้นำในฐานะที่เป็นบุคคลตัวอย่าง (The Leader as Exemplor)

สมาชิกของกลุ่มที่มีความประพฤติดีหรือปฏิบัติงานดี จนได้รับการยกย่องอยู่เสมอว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของกลุ่ม มีโอกาสที่จะเป็นผู้นำของกลุ่มนั้นโดยง่าย เพราะเป็นคนที่ได้รับการยกย่อง ยอมรับนับถือจากสมาชิกในกลุ่ม

9. ผู้นำในฐานะสัญลักษณ์ของกลุ่ม (The Leader as Symbol of the Group)

ความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของกลุ่ม มีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของกลุ่มแต่คนหมู่มากเมื่อมาอยู่รวมกัน การที่จะทำให้มีความสามัคคีตลอดเวลานั้นย่อมเป็นไปได้ยาก ดังนั้นภายในกลุ่มจึงอาจมีบุคคลคนหนึ่ง ที่ได้รับการยกย่องจากสมาชิกทั้งหลายว่าเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่ม เนื่องจากเป็นบุคคลที่ดีกับสมาชิกทุกคน มีความจงรักภักดีต่อกลุ่ม รวมทั้งเป็นบุคคลที่ไม่เป็นภัยต่อกลุ่ม

10. ผู้นำในฐานะตัวแทนรับผิดชอบ (The Leader as Substitute for Individual Responsibility)

การที่ผู้นำจำเป็นต้องรับผิดชอบต่อการตัดสินใจ และการกระทำบางอย่างหรือทั้งหมดของบุคคลในกลุ่ม โดยเหตุนี้บางทีในโอกาสต่อมา สมาชิกในกลุ่มอาจจะมอบหมายให้ผู้นำมีอำนาจตัดสินใจในการกระทำใดๆแทนตนได้ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความผิดพลาด ซึ่งอาจเป็นเหตุให้ผู้นำพลอยรับผิดชอบไปด้วย

11. ผู้นำในฐานะผู้มีอุดมคติ (The Leader as Ideologist)

ผู้นำเป็นผู้กำหนดอุดมการณ์ สร้างความเชื่อและศรัทธาต่างๆให้แก่สมาชิก หรือแม้แต่คุณธรรมประจำใจและขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆของกลุ่ม อุดมการณ์ดังกล่าวในระยะแรกๆ อาจเป็นเพียงคำพูดที่ใครๆพากันนิยมและปฏิบัติตาม ต่อมาจึงกลายเป็นอุดมการณ์ที่เป็นทางการของกลุ่ม ผู้นำลักษณะนี้ส่วนมากจะเป็นนักพูดนักคิด ที่สมาชิกในกลุ่มทุกคนให้ความนับถือ

12. ผู้นำในฐานะบิดา (The Leader as Higher Figure)

ผู้นำลักษณะนี้จะมีการวางตัวเป็นผู้ใหญ่ มีอาวุโสที่สุดในกลุ่มและมีบุคลิกลักษณะที่น่านับถือ ในฐานะเป็นบิดาของกลุ่ม ผู้นำจะเป็นแบบอย่างแห่งอุดมคติที่สมาชิกควรเลียนแบบ และเป็นที่พึ่งทางใจของสมาชิกเมื่อเกิดความทุกข์

13. ผู้นำในฐานะผู้ให้คำปรึกษา (The Leader as Counselor)

ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่สามารถให้ความกระจ่างแก่สมาชิกในกลุ่ม ในเรื่องต่างๆที่เขามาขอคำปรึกษา จะต้องยินดีรับฟังเรื่องความทุกข์ร้อนต่างๆที่สมาชิกมาระบายให้ฟัง และช่วยแก้ปัญหาของเขาด้วย

นอกจากนี้แล้ว สตีญญา สตีญญาวิวัฒน์ (2525 : 194-195) ได้กล่าวถึงภาระหน้าที่ของผู้นำ การเปลี่ยนแปลง โดยพิจารณาในรูปแบบของบทบาทแล้ว ผู้นำจะมีบทบาทดังนี้

1. **เป็นที่ปรึกษา (Advisor)** หมายถึง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะไม่ใช่ผู้ที่มีมือกระทำ การพัฒนาชุมชน แต่เขาจะดำรงตนเป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำแก่ชาวบ้าน โดยเฉพาะกรรมการชุมชนในเรื่องต่างๆ รวมทั้งชี้ให้เห็นข้อดีมีประโยชน์และข้อเสียของแต่ละวิธี โดยชุมชนจะต้องเป็นผู้ตัดสินใจ
2. **เป็นนักการศึกษา (Education)** คือเป็นผู้ให้ความรู้แก่ประชาชน โดยเฉพาะความรู้ในเรื่องของสังคมและอาชีพต่างๆ ด้วยการแสดงเหตุผลให้ประชาชนมีความเข้าใจแจ่มแจ้งในเหตุผลที่จะทำหรือไม่ทำในกิจกรรมสิ่งใด ในอันที่จะแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. **เป็นนักรวมกลุ่ม (Organizer)** หมายถึง ความสามารถที่จะชักนำ หรือจูงใจประชาชนทั้งที่มีความรู้ ความคิด การศึกษา อาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมต่างกันให้สามารถรวมกลุ่มกันได้ เพื่อวัตถุประสงค์ที่จะประกอบกิจการงานหรือแก้ไขปัญหาของตนและชุมชน เพื่อความกินดีอยู่ดี และความเจริญก้าวหน้าของตนแลชุมชน
4. **เป็นสื่อกลาง (Link)** คือการเป็นตัวกลางระหว่างประชาชนฝ่ายหนึ่งกับหน่วยงานของรัฐอีกฝ่ายหนึ่ง โดยทำตัวให้เป็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เพื่อประสานประโยชน์ในอันที่จะเกิดขึ้น อย่างเป็นธรรมและตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน

วิรัตน์ สมตน (2527 : 81 – 83) ได้กล่าวถึง บทบาทของผู้นำท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. ให้ความรู้แก่เพื่อนบ้าน หรือ การรับความรู้จากเจ้าหน้าที่แล้วเป็นผู้ถ่ายทอดให้แก่ชาวบ้าน เป็นการเชื่อมโยงความต้องการและความสนใจร่วมกัน ช่วยให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและพัฒนาทางด้านสังคม ความเป็นอยู่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น
2. สร้างสามัคคีในหมู่บ้าน การประสานประโยชน์ระหว่างชาวบ้าน สร้างพลังกลุ่มขึ้นมาในการพัฒนา
3. วางแผนงานพัฒนาในหมู่บ้าน ในรูปคณะกรรมการที่เกิดจากการรวมตัวกันของผู้นำในท้องถิ่น หรือเป็นการวางแผนร่วมกับเจ้าหน้าที่ทางราชการที่มีหน้าที่ในการพัฒนา

4. สร้างฐานรองรับการพัฒนา คือ ประชาชนที่อยู่ในหมู่บ้านนั่นเอง
5. สร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนผู้นำรุ่นเก่า โดยเน้นที่เยาวชนในหมู่บ้าน
6. แก้ปัญหาของท้องถิ่น ด้วยการระดมความคิดเห็น
7. ให้บริการข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์

แคทซ์ ได้กล่าวถึงลักษณะของผู้นำทางความคิดไว้ว่า

1. เป็นผู้ที่มีการศึกษาในสถาบันการศึกษามากกว่าผู้ตามความคิด
2. มีสถานภาพทางสังคมและฐานะทางการเงินดีกว่าผู้ตามความคิด
3. มีความคิดริเริ่มมากกว่าในการยอมรับความคิดเห็นใหม่ๆ
4. มีการเปิดรับสื่อมวลชนมากกว่าผู้ตามความคิด
5. มีความสามารถในการเอาใจเขามาใส่ใจเรา
6. มีส่วนร่วมทางสังคมมากกว่าผู้ตามความคิด
7. มีความคุ้นเคยกับสังคมเมืองมากกว่าผู้ตามความคิด

บุคลิกภาพของผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน

สัมพันธ์ เตชะชอติก และคณะ (2537 : 51-57) พบว่าผู้นำที่ได้รับการยอมรับจากชุมชน จะมีลักษณะเด่น ดังนี้

1. ให้ความสนใจใฝ่รู้ศึกษาด้วยตนเองอยู่เสมอ สังเกตสิ่งที่พบเห็นแล้วจดจำมาทดลอง ปฏิบัติ หรือผ่านการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
2. กล้าทดลองสิ่งใหม่ เรียนรู้อลงมือ ลองถูก เมื่อพบอุปสรรคไม่ย่อท้อมุ่งมั่นต่อสู้อุปสรรคจนประสบผลสำเร็จในที่สุด
3. เป็นคนช่างคิด ช่างทำ ช่างสังเกต จดจำ สามารถสรุปบทเรียนได้เร็ว สามารถวิเคราะห์และแก้ไขข้อผิดพลาดได้
4. มีความเป็นตัวของตัวเอง มีความสามารถในการประสานบุคคลองค์กร และสถาบันทั้งภายใน และ ภายนอกชุมชน
5. มีความเข้าใจชุมชนของตนเองและสังคมภายนอกชุมชน จนสามารถวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาของชุมชนและสาเหตุของปัญหาได้ รวมทั้งสามารถประสานและเสนอทางออกในการแก้ปัญหาแก่ชาวบ้านในชุมชนของตนเอง หรือชุมชนอื่นๆ

จากการสำรวจแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมที่ผ่านมา นั้นมักจะมีการแบ่งกลุ่มบุคคลไว้ เป็นกลุ่มใหญ่ๆ 3 กลุ่ม คือ กลุ่ม

องค์การภาครัฐ (Government Organization) กลุ่มองค์กรภาคเอกชน (Business Organization) กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Government Organization) แต่สำหรับการศึกษาวิจัยเรื่องการสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดยาเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุ นั้น เราจะพบว่ากลุ่มบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการดำเนินงานอาจจะไม่สามารถแบ่งให้เข้ากับลักษณะของการแบ่งกลุ่มข้างต้นได้ เนื่องจากมีกลุ่มที่เข้ามาเกี่ยวข้องแตกต่างกันออกไป ดังนั้นจึงมีการรวบรวมแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องไว้ในลักษณะที่ใกล้เคียงกับกลุ่มบุคคลที่เข้ามาเกี่ยวข้องในพื้นที่ทุ่งครุ 3 กลุ่ม ซึ่งสามารถกล่าวได้โดยสรุปดังนี้คือ *กลุ่มองค์กรชุมชน* ซึ่งก็หมายถึงการรวมตัวกันของประชาชนในพื้นที่ชุมชนนั้นๆ เพื่อที่จะดำเนินการในการพัฒนาชุมชนของเขาให้ดีขึ้น *กลุ่มนักพัฒนา* หมายถึงกลุ่มคนที่อยู่ภายนอกชุมชนแต่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมร่วมกับคนในชุมชนเพื่อที่จะผลักดันให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และ *กลุ่มองค์กรระบบราชการ* หมายถึง กลุ่มที่ดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นกับประเทศชาติโดยส่วนรวมและพื้นที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่ ซึ่งในที่นี้แต่ละกลุ่มก็จะมี การดำเนินการตามบทบาทของตนเองที่อาจจะมีลักษณะที่เหมือนหรือแตกต่างกันออกไป และบุคคลที่อยู่ในกลุ่มบุคคลแต่ละกลุ่มเหล่านั้นก็จะมีบทบาทที่อาจจะแตกต่างกันออกไป เช่น บทบาทของผู้นำ บทบาทของผู้ปฏิบัติงานตามที่ได้รับมอบหมาย และบทบาทของผู้ที่มีส่วนร่วมในการสนับสนุนกิจกรรมต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน

ในการพิจารณาถึงบทบาทของแต่ละกลุ่มที่เข้ามาร่วมกันในการประสานความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่เขตทุ่งครุ นั้นว่าแต่ละกลุ่มมีบทบาทอย่างไรนั้น เราสามารถพิจารณาบทบาทของแต่ละฝ่ายได้โดยพิจารณาจากแผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (พ.ศ.2540 - 2544) ซึ่งเป็นแผนที่มีการระบุถึงยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาเสพติดแนวใหม่ที่เน้นให้ชุมชนหรือองค์กรประชาชนเข้ามามีบทบาทในการร่วมแก้ไขปัญหาภายในพื้นที่ของตัวเอง รวมทั้งการกำหนดยุทธศาสตร์หลักให้มีการประสานและผนึกกำลังระหว่างองค์การภาครัฐ องค์กรประชาชน ตลอดจนสมาชิกทุกส่วนในสังคมให้ได้มีบทบาทในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการประสานความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติด

แผนการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดที่ผ่านมา อาศัยยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญ คือ การลดปริมาณยาเสพติด (Supply Reduction) ควบคู่ไปกับการลดความต้องการในการใช้ยาเสพติด (Demand Reduction) โดยมีมาตรการในการดำเนินงานที่ชัดเจน 4 มาตรการด้วยกัน ได้แก่ มาตรการควบคุมพืชเสพติด มาตรการปราบปรามยาเสพติด มาตรการป้องกันยา

เสพติด และมาตรการบำบัดรักษาฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด ซึ่งในอดีตนั้นเน้นการดำเนินงานจากฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐเป็นสำคัญ แต่ในปัจจุบันได้มีการกำหนดแนวทางในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดใหม่ โดยเน้นให้ใช้การมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลฝ่ายต่างๆ โดยเฉพาะประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการรับรู้ และร่วมป้องกันแก้ไขปัญหายาเสพติดที่เกิดขึ้น ซึ่งแนวทางการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดแนวใหม่นี้ได้มีระบุไว้เป็นแผนแม่บท ในแผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติดฉบับปี พ.ศ. 2540 ถึง พ.ศ. 2544 ดังนี้

แผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (พ.ศ.2540 - 2544) (คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด) เป็นแผนแม่บทด้านการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดของชาติ ซึ่งทุกหน่วยงานที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องต้องยึดถือเป็นแนวทางในการกำหนดแผนงานโครงการตลอดจนการดำเนินงานให้สอดคล้องกัน ดังนั้นกระบวนการในการจัดทำแผนฉบับนี้ จึงยึดหลักการมีส่วนร่วมของหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องเป็นสำคัญ ในแผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติดฉบับนี้ นั้น แนวทางในการแก้ไขที่จะต้องมีการเอาจริงเอาจังและใช้มาตรการขั้นเด็ดขาดกับผู้ผลิตและผู้ค้ายังคงเป็นมาตรการที่เน้นให้เจ้าหน้าที่ยังคงปฏิบัติอยู่ แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องบำบัดรักษาและป้องกันภัยอันตรายที่จะเกิดกับสังคม ชุมชน ในกลุ่มผู้เสพ ตลอดจนรณรงค์ป้องกันไม่ให้เกิดกลุ่มผู้เสพรายใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ที่จะต้องอาศัยการผนึกกำลังจากทุกฝ่าย โดยในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ.2540-2544) ประเทศไทยจำเป็นต้องปรับแนวคิดและทิศทางตลอดจนกระบวนการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดให้สอดคล้องกับแนวคิดในการบริหารการจัดการยุคใหม่ กล่าวคือ จากเดิมที่มองการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดแบบแยกส่วนเปลี่ยนเป็นแบบบูรณาการในทุกมิติของปัญหาและระดมสรรพกำลังจากทุกฝ่ายเข้าแก้ไขปัญหายาอย่างผสมผสาน โดยเน้นบทบาทของ **ชุมชน** หรือ **องค์กรประชาชน**

ยุทธศาสตร์หลักที่สำคัญของแผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (พ.ศ.2540-2544) ยังคงเป็นยุทธศาสตร์เดิมที่ใช้กันอยู่ทั่วโลก คือการลดอุปสงค์ยาเสพติด ควบคู่ไปกับการลดอุปทานยาเสพติดโดยมีมาตรการด้านต่างๆรองรับ แต่ในแผนฉบับนี้ ได้ชี้ชัดลงไปว่า จะให้ความสำคัญที่มาตรการป้องกันยาเสพติดเป็นลำดับแรก สำหรับการแก้ไขปัญหายาในพื้นที่ให้ดำเนินการในลักษณะผสมผสานระหว่างมาตรการป้องกันยาเสพติด มาตรการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพผู้ติดยาเสพติด มาตรการปราบปรามผู้ติดยาเสพติด ตามสภาพปัญหาในพื้นที่และให้ประชาชนทุกกลุ่มมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน โดยมีแนวคิดและทิศทางการดำเนินงาน 2 ประการ

ประการแรก การใช้ระบบป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยสร้างความเข้มแข็งและส่งเสริมบทบาทของสถาบันในสังคม โดยเฉพาะสถาบันทางศาสนา สถาบันทางการศึกษา สถาบันครอบครัว และสถาบันชุมชนให้ตระหนักถึงปัญหา และมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดภายใต้พื้นฐานของการอยู่ร่วมกันในสังคม มีการประสานและผนึกกำลังกันระหว่างองค์กรภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน องค์กรพัฒนาภาคเอกชนและองค์กรประชาชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด โดยพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของสมาชิกในองค์กรต่างๆให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันถึงปัญหา และร่วมดำเนินกิจกรรมที่เหมาะสมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน โดยเน้นที่การมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนในการป้องกันการติดยาเสพติดซ้ำ ส่งเสริมให้สมาชิกในสังคมได้รับรู้และตระหนักถึงความสำคัญของปัญหายาเสพติด ตลอดจนรับรู้ถึงการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด

ประการที่สอง การปรับระบบการบริหารจัดการเพื่อให้มีการแปลงแผนไปสู่การปฏิบัติอย่างมีประสิทธิภาพ โดยปรับกระบวนการวางแผนด้วยการกระจายการมีส่วนร่วมในการวางแผนลงไปในระดับภูมิภาค ท้องถิ่นและชุมชน เพื่อให้มีการวางแผนที่สอดคล้องกับปัญหาความต้องการ และศักยภาพของแต่ละพื้นที่ชุมชน พัฒนาการกระบวนการและกลไก กฎระเบียบต่างๆให้ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดขององค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรเอกชน และองค์กรประชาชน พัฒนาระบบการบริหารจัดการที่สามารถประสานและสนับสนุนการดำเนินงานในลักษณะแผนงานร่วมของฝ่ายต่างๆให้สามารถผนึกกำลังการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่ไปกับการให้ความสำคัญกับบุคลากรทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องโดยสนับสนุนในด้านขวัญและกำลังใจในการทำงาน

การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในช่วงของแผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (พ.ศ. 2540-2544) เน้นการดำเนินงานตามสภาพปัญหาที่ปรากฏในพื้นที่อย่างเหมาะสม และเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มในพื้นที่ในการดำเนินงาน ดังนั้นแผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (พ.ศ.2540-2544) จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ และเป้าหมายการดำเนินงานไว้ 3 ประการ ดังนี้

1. เพื่อพัฒนาเจตคติของประชาชนในการต่อต้านยาเสพติด และพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด
2. เพื่อพัฒนาระบบการบำบัดรักษาและฟื้นฟูสมรรถภาพของผู้ติดยาเสพติดให้ครบทุกขั้นตอน โดยเน้นที่คุณภาพบริการ และการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน
3. เพื่อพัฒนาระบบและกระบวนการยุติธรรมและกฎหมายให้สามารถจับผู้ผลิตและผู้ค้ายาเสพติดและสารเคมีที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง

เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ข้างต้นการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ในช่วง พ.ศ.2540-2544 จะต้องดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์หลัก ดังนี้

1. ยุทธศาสตร์การป้องกันยาเสพติด

1.1 ยุทธศาสตร์การป้องกันในเชิงกว้าง

- การป้องกันยาเสพติดในเชิงกว้าง จะต้องดำเนินการให้ครอบคลุมทุกกลุ่มประชากร และทุกพื้นที่ โดยอาศัยสื่อทุกประเภทในการดำเนินงานป้องกัน
- สร้างความตระหนักให้กับประชาชนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มบิดา มารดา องค์กรชุมชน และกลุ่มเยาวชนในทุกพื้นที่เพื่อให้เกิดกระแสของประชาชนในประเด็นหลัก 3 ประการ ได้แก่

ก. การต่อต้านยาเสพติด

ข. การต่อต้านผู้ผลิต ผู้ค้า และผู้สนับสนุนการกระทำผิดเกี่ยวกับยาเสพติด

ค. การส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้ติดยาเสพติด เข้ารับการบำบัดรักษา

- การพัฒนาและขยายสื่อบุคคลที่จะดำเนินการป้องกันในลักษณะการสื่อสาร 2 ทาง ให้ครอบคลุมกลุ่มประชากรกลุ่มต่างๆ โดยการสร้างสื่อบุคคลแกนนำทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ ตำบล และองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นรูปแบบอื่นๆ

1.2 ยุทธศาสตร์การป้องกันในเชิงพื้นที่

- เน้นการป้องกันยาเสพติดในลักษณะครบวงจร ทั้งในเรื่องของการให้ความรู้ การปรับพฤติกรรม การสร้างเจตคติ การจัดกิจกรรม และการป้องกันปัญหาหรือการขยายตัวของปัญหา
- เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและประชากรเป้าหมายในการป้องกันปัญหายาเสพติดในพื้นที่ อาทิ การจัดเวรยามป้องกันการใช้ยาเสพติดในพื้นที่ การป้องกันไม่ให้ปัญหายาเสพติดเข้ามาในพื้นที่
- พัฒนาให้เกิดระบบการเฝ้าระวังสภาพปัญหาในพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลมาใช้ประกอบการดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมของสมาชิกในสังคม

ปัญหายาเสพติดขยายตัวอย่างรวดเร็ว การที่จะควบคุมการขยายตัวและลดความรุนแรงของปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนสร้างความยั่งยืนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกทุกส่วนของสังคม ทั้งในแง่ของสถาบัน องค์กร และปัจเจกบุคคล โดยมีแนวคิดหลักภายใต้ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วม 2 ประการ คือ

- 2.1 ต้องมีการประสานและผนึกกำลังระหว่างองค์กรภาครัฐ องค์กรพัฒนาภาคเอกชน องค์กรธุรกิจ และองค์กรประชาชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในลักษณะที่ร่วมดำเนินกิจกรรมตามบทบาทที่เห็นชอบร่วมกัน และมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน
- 2.2 สร้างกระแสการมีส่วนร่วม และสนับสนุนการดำเนินงานอย่างกว้างขวางโดยอาศัยสื่อสารมวลชนทุกประเภท

เป็นที่หวังว่าการเริ่มต้นของแผนป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (พ.ศ.2540-2544) ในช่วงของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 ซึ่งเกิดจากความร่วมมือ ร่วมใจ และผนึกกำลังของทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง จะส่งผลให้การดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด บรรลุเป้าหมายสูงสุดเดียวกัน คือ การขจัดปัญหาเสพติดให้หมดสิ้นไปจากสังคมไทย

จากแนวคิด ทฤษฎีที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่าแนวทางการพัฒนาแบบใหม่ ในการที่จะหาวิธีเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ นั้น ได้เน้นไปที่วิธีการระดมการมีส่วนร่วมของกลุ่มบุคคลต่างๆที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เข้ามาประสานความร่วมมือกัน ดังนั้นในการศึกษาวิจัยเรื่องการสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดยาเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุ ผู้วิจัยจึงมีความต้องการที่จะเข้าไปศึกษาว่ากลุ่มบุคคลที่ประสานความร่วมมือประกอบไปด้วยกลุ่มใดบ้าง แต่ละกลุ่มมีบทบาทอย่างไร และแต่ละกลุ่มมีบทบาทสนับสนุนกันอย่างไร

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการพัฒนาแนวใหม่เน้นการมีส่วนร่วม และการประสานความร่วมมือกันของกลุ่มบุคคลต่างๆ แต่การที่ประชาชนจะบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาได้นั้นประชาชนจะต้องมีเครื่องมือที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถบรรลุเป้าหมายเหล่านั้น และนำมาซึ่งการประสานความร่วมมือได้ ก็ได้แก่ การสื่อสาร ดังที่มิลลิแกนและแบล็คเมอร์ (Millikan and Blackmer อ้างถึงในเสถียร เทยประทับ , 2538) ได้กล่าวว่า “ สิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับการเปลี่ยนแปลงในแต่ละสังคม คือการที่ประชาชนจะต้องเปลี่ยนแปลงตัวเอง “ หมายความว่า การพัฒนาจะเกิดขึ้นไม่ได้หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคล ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ ความเชื่อ พฤติกรรม ความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของคนในสังคม โดยอาศัยการสื่อสาร ดังนั้น การสื่อสารกับการเปลี่ยนแปลงสังคมย่อมต้องมีอิทธิพลต่อกัน

และนอกจากนี้ปารีชาติ สถาปิตานนท์ สโรบล (2543 : 22) ยังได้กล่าวถึงการศึกษาเกี่ยวกับ “ ประชาสังคม “ ที่เน้นว่ากลุ่มประชาสังคมที่จะมีความยั่งยืนและมีความหมาย ย่อมต้องมี

ระบบการจัดการที่ดี มีระบบการสื่อสารแลกเปลี่ยน ตลอดจนการสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน (communication and network) ยิ่งไปกว่านั้น ยิ่งกล่าวถึงบทบาทของการสื่อสาร (communication) ในฐานะหัวใจสำคัญอันหนึ่งที่จะเป็นเงื่อนไขในการสร้างความเป็นชุมชนเข้มแข็ง

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ทำให้เห็นว่า การสื่อสารมีบทบาทและมีความสำคัญที่ทำให้คนเข้ามามีส่วนร่วมกันในการแสดงความคิดเห็น และการทำกิจกรรมร่วมกัน จึงทำให้ผู้วิจัยให้ความสนใจว่าการสื่อสารในรูปแบบใดบ้างที่จะเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่การร่วมมือกันของกลุ่มบุคคลต่างๆ ในการพัฒนาชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องรูปแบบในการสื่อสารเพื่อการประสานความร่วมมือ

รูปแบบการสื่อสารระหว่างบุคคลนั้นหากจะจำแนกตามลักษณะของการใช้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ

1. การสื่อสารแบบเป็นทางการ (Formal Communication)

เป็นการสื่อสารระหว่างบุคคลซึ่งเกิดปฏิสัมพันธ์ในโครงสร้างที่มีแบบแผนกำหนดไว้อย่างแน่นอน (prescribed communication) สารจะถูกส่งออกไปตามลำดับชั้น หรือตามลักษณะหน้าที่ของภารกิจ โดยจะไหลผ่านสายใยความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการ เป็นการสื่อสารที่คำนึงถึงบทบาทหน้าที่ และตำแหน่งระหว่างผู้ส่งสารและผู้รับสาร ซึ่งเป็นการสื่อสารที่มีการกำหนดระเบียบแบบแผนไว้ชัดเจน ทั้งนี้อาจจะเป็นการสื่อสารที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น บันทึกรายงาน หรืออาจจะเป็นการสื่อสารที่ไม่มีลายลักษณ์อักษรก็ได้ เช่น การสั่งงานโดยตรงผ่านการพูดกันทางวาจา โดยการสื่อสารอย่างเป็นทางการจะมีลักษณะ 3 ประการ คือ

- 1.1 เป็นการนำเอานโยบาย การวินิจฉัยสั่งการ หรือคำแนะนำผ่านไปตามสายการบังคับบัญชา
- 1.2 เป็นการนำกลับมายังผู้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะ รายงาน และการสนองตอบของผู้บังคับบัญชา
- 1.3 เป็นการแจ้งนโยบายทั่วไปขององค์การ แก่ข้าราชการ พนักงาน หรือเจ้าหน้าที่

2. การสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ (Informal Communication)

เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นเอง และเกิดขึ้นจากการสื่อสารระหว่างบุคคล เป็นการสื่อสารที่เกิดขึ้นโดยไม่เป็นไปตามระเบียบแบบแผนขององค์การ มีลักษณะการสื่อสารที่เป็นส่วนตัวมากกว่าทาง

ตำแหน่งหน้าที่ ส่วนใหญ่จะใช้คำพูด การสื่อสารแบบนี้จะเกิดเมื่อสมาชิกมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น อย่างอิสระในอัตราความถี่และความเข้มข้นของการสื่อสารต่างกัน ลักษณะสำคัญของการสื่อสารแบบนี้ คือความเร็วของการสื่อสารจะมีมาก แต่มีข้อเสียตรงที่ข่าวสารข้อมูลต่างๆ อาจจะถูกบิดไปจากความเป็นจริงได้ง่าย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกลยุทธ์ และวิธีการของผู้บริหารที่จะนำประโยชน์ของการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการมาใช้ให้เกิดผลดีกับบรรยากาศในการทำงาน เช่น การสื่อสารกับประชาชนในชุมชน เป็นต้น ลักษณะของการสื่อสารอย่างไม่เป็นทางการ มีดังนี้

- 2.1 ผ่านความเกี่ยวพันทางวาจา
- 2.2 เป็นอิสระจากข้อจำกัดขององค์การและตำแหน่ง
- 2.3 ส่งข่าวสารได้อย่างรวดเร็ว
- 2.4 มีลักษณะการสื่อสารสายใยที่เป็นลูกโซ่
- 2.5 โอกาสในความถูกต้องของข่าวสารมีน้อย
- 2.6 มีอิทธิพลทั้งด้านบวกและด้านลบต่อองค์การ

นอกจากนี้เรายังสามารถจำแนกการสื่อสารได้ตามทิศทางของการสื่อสาร แบ่งออกได้เป็น 3 แบบ คือ

1. การสื่อสารจากบนลงล่าง (Downward Communication)

หมายถึงการสื่อสารจากผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสูงลงมาตามผู้ปฏิบัติงานในสายบังคับบัญชา การสื่อสารแบบนี้มีรูปแบบของการสื่อสารมักจะออกมาในรูปแบบของ คำสั่งด้วยวาจา หรือคำสั่งด้วยลายลักษณ์อักษร การสื่อสารในลักษณะนี้ทำให้ตัวส่งมีอำนาจน่าเชื่อถือ แต่การสื่อสารเช่นนี้อาจมีปัญหาเกี่ยวกับการรับรู้ข่าวสารและการตีความหมายของข่าวสาร

2. การสื่อสารจากล่างขึ้นบน (Upward Communication)

หมายถึงการส่งข่าวสารจากผู้ที่อยู่ในระดับต่ำกว่าไปยังบุคคลที่อยู่ในตำแหน่งหรือระดับสูงกว่า การสื่อสารในรูปแบบนี้จะทำให้ฝ่ายบริหาร หรือผู้ที่มีตำแหน่งสูงกว่ารับรู้ข้อมูลต่างๆ ในระดับการปฏิบัติ และสามารถนำข้อมูลส่วนนี้มาใช้ประโยชน์ได้ เช่น ความเห็น คำร้องทุกข์ รายงาน การปฏิบัติงาน การสื่อสารประเภทนี้จะมีผลถึงการเสริมสร้างขวัญในการทำงานและทัศนคติของบุคคลากร ช่วยให้เห็นว่าบุคคลากรมีความรู้ความเข้าใจในสารที่เขาได้รับจากผู้บังคับบัญชาเพียงพอ

3. การสื่อสารตามแนวนอน (Horizontal Communication)

หมายถึง การสื่อสารที่เกิดขึ้นระหว่างผู้มีตำแหน่งในระดับเดียวกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัว การสื่อสารแบบนี้จึงเป็นการสื่อสารที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เพราะพื้นที่

ฐานของการสื่อสารขึ้นอยู่กับบรรยากาศของความไว้วางใจซึ่งกันและกัน การสื่อสารทางแนวนอนมักจะเน้นการสื่อสารทางวาจาเป็นหลัก และจะมีลักษณะไม่เป็นทางการ

การสื่อสารระหว่างกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุ นั้น ยังมีการสื่อสารที่เป็นไปในลักษณะของเครือข่ายการสื่อสารในกลุ่ม ซึ่ง Harold J. Leavitt ได้ทดลองทำการวิจัยโดยใช้แบบของการสื่อสารหลายทาง พบว่า เครือข่ายของการสื่อสารแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ แบบที่มีศูนย์กลางกับแบบกระจายอำนาจ

1.การสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง (Centralize Communication)

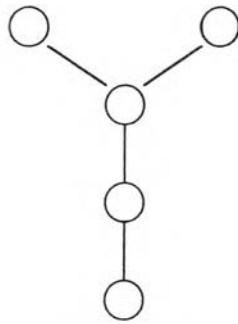
เป็นการสื่อสารที่มีใครคนใดคนหนึ่งเป็นศูนย์กลางหรือทางผ่าน โดยที่สมาชิกคนอื่นๆไม่มีการติดต่อกันโดยตรง แต่ต้องผ่านคนกลาง การสื่อสารแบบมีศูนย์กลางประกอบด้วย

1.1การสื่อสารแบบลูกโซ่ (Chain Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกแต่ละคนจะติดต่อไปยังสมาชิกที่อยู่ถัดไปเท่านั้น เนื่องจากมีข้อจำกัดในแง่การประสานงานและติดต่อระหว่างสมาชิกในกลุ่ม บางครั้งจึงเป็นความยากลำบากที่กลุ่มจะทำงานให้สำเร็จได้ตามต้องการเพราะขาดความเป็นอิสระในการติดต่อสื่อสารเพราะสมาชิกจะติดต่อกับบุคคลอื่นได้เพียง 1 คน หรือ 2 คน ที่ต่อจากเขาเท่านั้น จึงทำให้ความพึงพอใจของสมาชิกในแต่ละกลุ่มค่อนข้างต่ำ

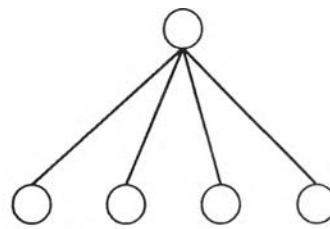
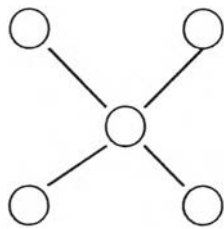
เครือข่ายการสื่อสารแบบลูกโซ่

1.2เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย (Y Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกอยู่ตรงกลางเพียง 2 คน จะทำหน้าที่ประสานงานและส่งข้อมูลที่รับจากสมาชิกคนอื่นๆที่อยู่รอบนอก การสื่อสารแบบนี้มีความเหมาะสมกว่าการสื่อสารแบบลูกโซ่ในแง่ที่ทำให้งานสำเร็จได้ดีกว่า เพราะข้อมูลสามารถผ่านทิศทางต่างๆได้มากกว่า แทนที่จะอาศัยคนที่อยู่ถัดไปเท่านั้น โดยปกติบุคคลที่อยู่ตรงกลางสักคนหรือสองคนเท่านั้นที่มีความพอใจในรูปแบบการสื่อสารแบบนี้ แต่ส่วนที่เหลือของกลุ่มที่มีสมาชิกเพียง 1 คน หรือ 2 คน เท่านั้น ที่เต็มใจที่จะรับงานและรับผิดชอบต่อผลสำเร็จของงาน ในขณะที่ส่วนที่เหลือของกลุ่มไม่ยอมรับผิดชอบ

เครือข่ายการสื่อสารแบบตัววาย

1.3 เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ (Wheel Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่มีสมาชิกคนหนึ่งเป็นผู้รับข่าวจากสมาชิกคนใดคนหนึ่ง แล้วส่งข่าวนั้นไปยังสมาชิกคนอื่นๆ บุคคลที่อยู่ตรงกลางของกลุ่มจะเป็นผู้มีอำนาจอย่างแท้จริงและเป็นผู้นำกลุ่ม เพราะเป็นผู้เดียวที่รับผิดชอบผลสำเร็จของงาน

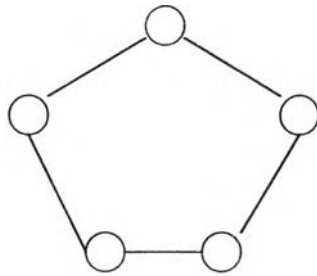

เครือข่ายการสื่อสารแบบวงล้อ

2. การสื่อสารแบบกระจายอำนาจ (Decentralized Communication)

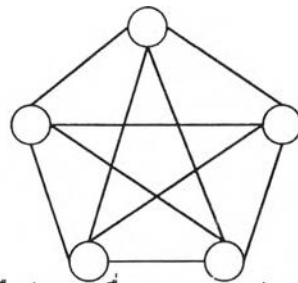
เป็นการสื่อสารที่สมาชิกในกลุ่มติดต่อกันโดยอิสระ ไม่มีใครตัดสินใจคนเดียวแต่ร่วมกันคิดร่วมกันแก้ปัญหา เป็นวิธีที่ใช้ได้ตรงกับกระบวนการกลุ่มมาก เพราะทุกคนมีปฏิสัมพันธ์กัน (Interaction) ผลที่ออกมาจะได้ทั้งผลผลิต (Process) ของกลุ่ม หมายถึง การสื่อสารแบบนี้คำนึงถึงการเอาใจใส่ผู้ทำงาน ขวัญและกำลังใจของกลุ่มด้วย การสื่อสารแบบกระจายอำนาจประกอบด้วย

2.1 เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม (Circle Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกในกลุ่มทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกที่อยู่ถัดจากตนทั้งสองข้าง สถานะของทุกคนมีความเท่าเทียมกันและทุกคนมีความพอใจ อย่างไรก็ตาม ปัญหาเรื่องความรับผิดชอบจะเกิดขึ้นเพราะจะหาคนรับผิดชอบไม่ได้ เพราะแต่ละคนมีฐานะเท่าเทียมกันจะหาใครมาเป็นศูนย์รวมของกลุ่มไม่ได้

เครือข่ายการสื่อสารแบบวงกลม

2.2 เครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง (All Channel Network) ได้แก่ เครือข่ายการสื่อสารที่สมาชิกทุกคนสามารถติดต่อกับสมาชิกคนอื่นได้โดยตรง ไม่ต้องผ่านสมาชิกคนอื่นทั้งในการรับข่าวและส่งข่าว อาจถือได้ว่าเป็นเครือข่ายการติดต่อที่สมบูรณ์ที่สุดเพราะไม่มีข้อจำกัดการสื่อสารของสมาชิก โดยเครือข่ายนี้จะเปิดโอกาสให้มีปฏิกริยาย้อนกลับสูงสุด

เครือข่ายการสื่อสารแบบทุกช่องทาง

นอกจากรูปแบบในการสื่อสารที่ได้กล่าวมาข้างต้นแล้ว การที่จะทำการสื่อสารให้ประสบความสำเร็จได้ ผู้ทำการสื่อสารจำเป็นจะต้องมีเทคนิคในการสื่อสารที่ดีที่จะทำให้ข้อมูลหรือสารที่ส่งไปถึงผู้รับได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประเภทของสื่อที่ใช้ในการสื่อสารเพื่อประสานความร่วมมือ

ในการศึกษาเรื่องการการสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยเสถียรในพื้นที่ทุ่งครุ นั้น เทคนิคในการสื่อสารที่มักจะใช้ในการดำเนินงานอยู่เสมอ สามารถพิจารณาได้ 3 ลักษณะ คือ สื่อบุคคล สื่อเฉพาะกิจ และสื่อกิจกรรม ซึ่งจะได้กล่าวถึงรายละเอียดดังต่อไปนี้

สื่อบุคคล

ปรมะ สตะเวทิน (2540 : 35) กล่าวไว้ว่า การสื่อสารระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) คือการสื่อสารที่ประกอบด้วยบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปทำการสื่อสารกันในลักษณะตัวต่อตัว (person to person) กล่าวคือทั้งฝ่ายผู้ส่งสารสามารถที่จะติดต่อและเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง (direct) ในขณะที่หนึ่งคนหนึ่งจะทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสาร คนอื่นๆจะทำหน้าที่เป็นผู้รับสาร ดังนั้น การสื่อสารระหว่างบุคคลจึงเกิดขึ้นได้ในกรณีคน 2 คน เช่น การพูดคุยกันระหว่าง 2 คน การเขียนจดหมายถึงกัน และการใช้โทรศัพท์ เป็นต้น ในทำนองเดียวกันการสื่อสารระหว่างบุคคลก็เกิดขึ้นได้ในกรณีของกลุ่มย่อย (small group) ซึ่งมีมากกว่า 2 คนขึ้นไปรวมตัวกันในลักษณะที่สามารถติดต่อแลกเปลี่ยนสารกันได้โดยตรง เช่นการประชุมกลุ่มย่อย การเรียนในชั้นเรียน เป็นต้น

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 107) กล่าวถึงสื่อบุคคลไว้ว่า สื่อบุคคล (Human Media) เป็นสื่อพื้นฐานดั้งเดิมของมนุษย์ และเป็นช่องทางในการสื่อสารระหว่างบุคคล ในด้านการให้ความหมายนั้น สื่อบุคคลเป็นสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดข่าวสาร ความรู้ ความเข้าใจ และความคิดเห็นต่างๆที่มีมาตั้งแต่ดั้งเดิมก่อนการใช้สื่อประเภทอื่นๆ โดยมี “คำพูด” เป็นพาหนะที่สำคัญที่สุด

สื่อบุคคลในสังคมประกอบไปด้วย สื่อบุคคลในท้องถิ่น (Localite) ได้แก่ ผู้นำความคิดเห็นในท้องถิ่น เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ครู พระ แพทย์ ฯลฯ และ สื่อบุคคลภายนอกท้องถิ่น (Cosmolite) ได้แก่ นักพัฒนา หรือพัฒนากร เจ้าหน้าที่ส่งเสริม ผู้เชี่ยวชาญ ฯลฯ

สื่อเฉพาะกิจ

ปรมะ สตะเวทิน (2532 : 99) กล่าวถึง สื่อเฉพาะกิจว่า หมายถึง สื่อที่ถูกผลิตขึ้นโดยมีเนื้อหาสาระที่เฉพาะเจาะจงและมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ผู้รับสารเฉพาะกลุ่ม

รูปแบบของสื่อเฉพาะกิจ ได้แก่ จุลสาร แผ่นพับ โปสเตอร์ โบปลิว จดหมายข่าว คู่มือ วิทยุทัศน์ เทป นิทรรศการ นอกจากนี้ ยังอาจจะมีสื่ออื่นอีกเช่น หอกระจายข่าว ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนเกือบทุกแห่ง

สื่อกิจกรรม

สื่อกิจกรรมเป็นสื่อเฉพาะกิจรูปแบบหนึ่ง แต่ในที่นี้จะแยกสื่อกิจกรรมออกมาให้เห็นเด่นชัด เนื่องจากสื่อกิจกรรมเป็นสื่อที่มีบทบาทสำคัญสำหรับการสื่อสารในการพัฒนาชุมชนและเป็นสื่อที่มีบทบาทมากในการที่จะรวมประชาชนเข้าไว้ด้วยกัน

เกศินี จุฑาวิจิตร (2542 : 162 – 163) กล่าวถึงสื่อกิจกรรมว่าได้แก่ การจัดนิทรรศการ การจัดประกวด การจัดขบวนแห่ การจัดรถเคลื่อนที่ (Mobile Unit) การจัดสนทนากลุ่ม การจัดรายการพิเศษทางวิทยุ หรือโทรทัศน์ การจัดวันและสัปดาห์พิเศษ การพบปะและการประชุม เป็นต้น ลักษณะสำคัญของการใช้สื่อกิจกรรมเป็นสื่อเฉพาะกิจเพื่อการพัฒนา ได้แก่ การเลือกกิจกรรมที่กลุ่มเป้าหมายสนใจ โดยเน้นให้กลุ่มเป้าหมาย และผู้ที่สนใจเข้าร่วมกิจกรรมได้รับทั้งสารตามวัตถุประสงค์ และความบันเทิงไปพร้อมกัน นอกจากนี้แล้ว กิจกรรมต่างๆที่จัดขึ้นจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของกลุ่มเป้าหมายด้วย

จากการศึกษาถึงแนวคิดที่เกี่ยวกับรูปแบบในการสื่อสารในการประสานความร่วมมือพบว่า มีรูปแบบของการสื่อสารในการประสานความร่วมมือมี 3 วิธี ได้แก่ 1. รูปแบบของการสื่อสารแบบที่จำแนกตามลักษณะของการใช้ซึ่งได้แก่ การเข้าไปประสานความร่วมมือกันทั้งในแบบที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กล่าวคืออาจจะเป็นการเรียกประชุม หรือในทางตรงกันข้ามก็อาจจะเป็นการพูดคุยกันเวลาที่พบปะกันโดยทั่วไป 2. รูปแบบการสื่อสารแบบที่จำแนกตามทิศทางของการสื่อสาร ซึ่งจะสามารถแบ่งได้เป็น การประสานความร่วมมือแบบการสื่อสารจากบนลงล่าง คือการระดมความร่วมมือจากผู้ที่อยู่ในระดับสูงกว่าสั่งการลงมายังผู้ที่อยู่ในระดับที่ต่ำกว่า การประสานความร่วมมือแบบการสื่อสารจากล่างขึ้นบน คือ การขอความช่วยเหลือจากผู้ที่อยู่ในระดับต่ำกว่าไปสู่ผู้ที่อยู่ในระดับหรือตำแหน่งสูงกว่า และการประสานความร่วมมือแบบการสื่อสารแนวนอน คือการประสานความร่วมมือโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้ที่อยู่ในระดับเดียวกัน และ 3 . รูปแบบการสื่อสารเพื่อประสานความร่วมมือภายใต้เครือข่ายของการสื่อสาร ซึ่งจะสามารถจำแนกได้เป็นการประสานความร่วมมือผ่านการสื่อสารแบบมีศูนย์กลาง คือ การประสานความร่วมมือผ่านตัวกลางในการสื่อสารเพื่อที่จะไปแจ้งข่าวให้กับสมาชิกคนอื่นๆได้รับทราบ และ การประสานความร่วมมือผ่านการสื่อสารแบบกระจายอำนาจ การสื่อสารรูปแบบนี้จะเปิดโอกาสให้กลุ่มบุคคลต่างๆที่เกี่ยวข้อง และสมาชิกทุกคนสามารถติดต่อประสานความร่วมมือกันโดยอิสระ โดยที่ทุกฝ่ายจะร่วมกันคิด และช่วยกันแก้ไขปัญหาต่างๆ

นอกจากนี้แล้วในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยยังมีความตั้งใจที่จะศึกษาถึงเรื่องของประเด็นในการสื่อสารที่ส่งเสริมให้เกิดการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดภัยเสพติดว่าประกอบไปด้วยประเด็นอะไรบ้าง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของสาร (Message) มาใช้ประกอบการศึกษา เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพิจารณาหาประเด็นการสื่อสารที่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติด ว่าสารแบบไหน หรือกิจกรรมอะไรที่จะจูงใจให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหายา

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของประเด็นในการสื่อสารเพื่อประสานความร่วมมือ

ซึ่นกมล ทิพยกุล (2542 : 33) ได้ประมวลแนวคิดเกี่ยวกับเสวนาจากหนังสือ On Dialogue (บทเสวนา) ของ David Bohm (1994) ไว้ว่า นักคิดแห่งยุคสมัยนั้น ให้ความสำคัญกับ บทสนทนา โดยเฉพาะการสนทนาที่เกิดจากกระบวนการกลุ่มของบุคคลนั้นว่า เป็นการที่ประชาชนมารวมตัวกัน เพื่อสื่อสารและเปลี่ยนความคิดเห็น ด้วยเหตุผลมากกว่าการใช้อารมณ์นั้น จะนำไปสู่กระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งเป็นลักษณะสร้างสรรค์ของกลุ่มคนที่มาจากวัฒนธรรมย่อย ซึ่งแตกต่างกันไปตามฐานะเดิมและประสบการณ์ของแต่ละคน

โดยการที่บุคคลในระดับปัจเจกชน (individual) ต่างมีความคิดของตนเอง และได้มีการสื่อสารภายในกลุ่มที่เกิดขึ้นในแต่ละวัน (day-to-day relationship and communication) หลังจากนั้นบุคคลแต่ละบุคคลจะเกิดความรู้ใหม่ จากการเสวนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเป็นการสังมองค์ความรู้ แบ่งปันความหมายและสร้างความเข้าใจร่วมกัน (share meaning) นับเป็นการมีส่วนร่วมที่สร้างสรรค์ โดยที่บทสนทนานั้นแต่ละคนต้องยอมรับความคิดเห็นของกันและกัน เมื่อบทสนทนาเสร็จสิ้นลง

สำหรับประเด็นของการเสวนาในกลุ่มนั้น มนุษย์สามารถสนทนากันได้ทุกเรื่อง ตั้งแต่เรื่อง ที่ชุมชนตนเองอาศัยอยู่ และเรื่องราวต่างๆทั้งความเป็นชนชาติ ศาสนา และประเด็นอื่นๆมากมายที่เกิดขึ้นรอบด้าน นอกจากนี้สำหรับผู้หาประเด็นการเสวนานั้น จะเป็นบุคคลหนึ่งบุคคลใดก็ได้ สามารถเปิดประเด็นในการพูดคุย และถกปัญหา เมื่อนำไปสู่กฎและกติกาของกลุ่มร่วมกันมีเป้าหมายด้านสร้างสรรค์สังคม

สรุปคือ การพูดคุยภายในกลุ่มนับเป็นพฤติกรรมอันสำคัญ ที่จะนำไปสู่การมีกิจกรรมอื่น ๆ รวมกันในสังคม ทั้งนี้มนุษย์ในแต่ละท้องถิ่นจำเป็นต้องทำความเข้าใจร่วมกันมากยิ่งขึ้น

สาร (Message)

ระวีวรรณ ประกอบผล (มสธ , 2535 : 145 – 146) ได้กล่าวถึงเรื่องของสารไว้ว่าการสื่อสารจะราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์เพียงใด สารที่บุคคลสื่อสารกันก็มีส่วนเป็นตัวกำหนดที่สำคัญ ในการที่จะทำให้การสื่อสารสำเร็จสมดังที่ตั้งเป้าหมายไว้ คุณลักษณะภายในตัวสารที่มีผลต่อการสื่อสาร ได้แก่

1. เนื้อหาของสาร คือ สิ่งที่เป็นเรื่องราวถ่ายทอดความคิดและความต้องการของผู้ส่งสาร การสื่อสารที่มีประสิทธิภาพนั้น เนื้อหาของสารควรจะต้องมีสาระ มีคุณค่าเพียงพอในสายตาของผู้สื่อสารทุกฝ่าย ขณะเดียวกันต้องเสนอสาระได้ครบถ้วนเพียงพอที่จะทำให้เกิดความเข้าใจด้วย หากสาระไม่มีคุณค่าเพียงพอ การสื่อสารนั้นก็就会被ประเมินว่า “ไร้สาระ” และหากเสนอสาระไม่ครบถ้วนก็อาจไม่เกิดประโยชน์

โดยปกติแล้วเนื้อหาของสารอาจประกอบด้วยข้อมูล ข้อเสนอ ข้อคิดเห็น ข้ออ้างอิง และข้อสรุป หรือมองในอีกแง่หนึ่งอาจกล่าวได้ว่าเนื้อหาของสารจัดเป็น 2 ประเภท คือ สารประเภทข้อเท็จจริง และสารประเภทข้อคิดเห็น

สารประเภทข้อเท็จจริง ได้แก่ สารที่รายงานให้ทราบถึงความจริงต่างๆที่มีอยู่ในโลกทางกายภาพ อันอยู่ในวิสัยที่มนุษย์จะตรวจสอบได้ถึงความแน่นอนถูกต้องของสารนั้น ถ้าพิสูจน์ตรวจสอบแล้วสารนั้นเป็นจริง สารนั้นก็จัดได้ว่าเป็นสารที่มีคุณภาพควรแก่การเชื่อถือ

สารประเภทข้อคิดเห็น ได้แก่ สารซึ่งเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในจิตใจจากการประเมินของผู้ส่งสาร อาจเป็นความรู้สึก แนวคิด ความเชื่อที่บุคคลมีต่อตนเอง ต่อบุคคลอื่น ต่อวัตถุ หรือต่อเหตุการณ์ใดๆก็ตาม สารประเภทนี้เป็นสารที่ไม่อยู่ในวิสัยที่จะถูกตรวจสอบได้ว่าเป็นจริงหรือไม่ อาจทำได้เพียงแค่การประเมินความน่ารับฟัง ความสมเหตุสมผล ตลอดจนความเป็นไปได้ของสารเท่านั้น

สำหรับสารประเภทข้อคิดเห็นยังจำแนกได้เป็น 5 ชนิด คือ

1. ข้อคิดเห็นเชิงประเมินค่า คือ สารที่ชี้บ่งลงไปว่าจะไรดีหรือไม่ดี ควรหรือไม่ควร ถูกหรือผิด มีประโยชน์หรือโทษ
2. ข้อคิดเห็นเชิงแนะนำ คือ สารที่บอกกล่าวให้ผู้รับสารทราบว่าควรทำอะไร ด้วยขั้นตอนอย่างไรจึงจะได้ผลสมความมุ่งหมาย
3. ข้อคิดเห็นเชิงตั้งข้อสังเกต คือ สารที่ชี้ให้เห็นลักษณะที่แฝงอยู่ของบุคคล วัตถุ เหตุการณ์ และพฤติกรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้รับสารเกิดการพิจารณาอย่างถ่องแท้ นาระมัดระวัง
4. ข้อคิดเห็นเชิงตัดสินใจ คือ สารที่เป็นข้อเสนอหลักการ ทางเลือก เพื่อการตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ
5. ข้อคิดเห็นเชิงแสดงอารมณ์ คือ สารซึ่งแสดงสภาพอารมณ์ ความรู้สึก นิสัยใจคอ ทศนคติ ความกระตือรือร้นของผู้ส่งสาร

2.รหัสของสาร คือ สัญลักษณ์ที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ในการถ่ายทอดความคิดข่าวสาร เช่น ภาษา การเลือกใช้รหัสสารมีส่วนสำคัญต่อผลของการสื่อสารมาก เพราะหากใช้รหัสสารผิดไป ความหมายก็ผิดไปด้วย

3.การจัดสาร คือ การตัดสินใจของผู้ส่งสารในการเลือก เรียบเรียงรหัส และเนื้อหาสารให้เป็นไปในรูปแบบที่ผู้ส่งสารต้องการ การจัดสารเป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการสื่อสารว่าจะแจ่มแจ้ง เข้าใจได้ตรงกันหรือไม่ การจัดกระทำต่อสารอาจทำให้สารที่เสนอนั้นง่ายที่จะเข้าใจหรือดึงดูดความสนใจให้ติดตาม แบบของการจัดสารเรียกได้ว่า “ลีลา” (style) ซึ่งแต่ละคนอาจจะแตกต่างกันออกไป บางคนอาจจะชอบพูดหรือเขียนให้เข้าใจง่ายๆ บางคนชอบใช้ศัพท์สูงๆ บางคนใช้สำนวนหวานซึ้ง บางคนใช้สำนวนจริงจัง เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วการที่จะทำให้ผู้คนมีความสนใจต่อสารที่ใช้ในการสื่อสาร ผู้ส่งสารจะต้องเลือกสารที่มีจุดจุดใจที่แตกต่างกันไปเพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาหรือเรื่องที่ต้องการจะสื่อสาร

จุดจูงใจในสาร (Message Appeals)

อรรถวณ ปิรันธน์โอวาท (2542 : 209 – 213) กล่าวว่าจุดจูงใจในสารอาจจะเป็นความต้องการทางด้านชีววิทยา (ความต้องการทางด้านสรีระ) หรือเป็นจุดจูงใจที่เกิดจากการเรียนรู้

(Leamed Motives) แต่การสื่อสารจะได้ผลดียิ่งขึ้นถ้ามีจุดจูงใจที่ผู้รับสารสามารถเชื่อมโยงได้กับกรอบอ้างอิงของตัวเอง จุดจูงใจที่ใช้กันทั่วไปได้แก่

1. จุดจูงใจโดยใช้ความกลัว (Fear Appeals)
2. จุดจูงใจโดยใช้อารมณ์ (Emotional Appeals)
3. จุดจูงใจโดยใช้ความโกรธ (Anger Appeals)
4. จุดจูงใจโดยใช้อารมณ์ขัน (Humorous Appeals)
5. จุดจูงใจโดยใช้รางวัล (Rewards as Appeals)
6. จุดจูงใจโดยใช้แรงจูงใจ (Motivational Appeals)

ในการแบ่งลักษณะของสารเพื่อใช้ในการสื่อสารในโอกาสต่าง ๆ นั้น กริช สืบสนธิ (2533 : 686 – 735) ได้แบ่งลักษณะของสาร ไว้ดังนี้

1. การสื่อสารจากผู้บังคับบัญชา

1.1 **สารการปฏิบัติงาน** หมายถึง สารที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการทำงาน ซึ่งผู้บังคับบัญชาต้องส่งสารนั้นถึงผู้ใต้บังคับบัญชา ในการพิจารณาเกี่ยวกับสารเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมของการสื่อสารและสภาพแวดล้อมโดยทั่วไปขององค์การ ลักษณะความรู้ความสามารถของผู้รับเป็นองค์ประกอบสำคัญด้วย

1.2 **สารธำรงรักษา** หมายถึง สารในการบริหารงานที่จะส่งผลให้เกิดการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง ทำให้การทำงานบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ของแต่ละองค์การ

1.3 **สารมนุษยสัมพันธ์** หมายถึง สารในการบริหารงานที่จะส่งผลให้เกิดขวัญและกำลังใจในการทำงานนอกเหนือจากผลตอบแทนที่บุคลากรได้รับอยู่ตามปกติ สารประเภทนี้จะช่วยให้บุคลากรเกิดความพึงพอใจ ภาคภูมิใจที่ได้ทำงานในองค์การ ทำให้เกิดความเชื่อถือศรัทธา ความตั้งใจในการทำงานในหน้าที่ และงานที่เกี่ยวข้องเพื่อรักษาผลประโยชน์ขององค์การ และช่วยให้การดำเนินงานขององค์การบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

1.4 **สารนวัตกรรม** หมายถึง สารในการบริหารงานที่เกี่ยวข้องกับเรื่องหรือสิ่งใหม่ๆ ที่จะมีการนำมาใช้ในองค์การ หรือสารที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงการผลิตและบริการ ซึ่งผู้บริหารมีความจำเป็นที่จะต้องสื่อสารให้พนักงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนได้รับทราบ เพื่อจะได้ปฏิบัติตนได้ถูกต้อง สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงนั้นๆ หรืออย่างน้อยที่สุดผู้ใต้บังคับบัญชาจะมีความพร้อมมากขึ้นก่อนการนำสิ่งใหม่นั้นมาใช้

2. การสื่อสารจากผู้ได้บังคับบัญชา

2.1 การเสนอโครงการ หมายถึง วิธีการหนึ่งในหลายๆวิธีที่ผู้บังคับบัญชาจะส่งสารไปยังผู้บังคับบัญชาถึงความเห็น ความคิด หรือแนวทางในการปฏิบัติ พร้อมทั้งเหตุผลและรายละเอียดในการดำเนินการเรื่องหนึ่งเรื่องใด เพื่อให้ผู้บังคับบัญชาดำเนินการตามความเหมาะสม

2.2 การเสนอรายงาน หมายถึง การเสนอรายงานตามวาระที่เกิดขึ้นจากการเห็นความจำเป็นของบุคลากร และริเริ่มโดยบุคลากรมากกว่าการสั่งการของฝ่ายบริหาร

2.3 การสื่อสารเฉพาะโอกาส หมายถึง การสื่อสารที่เกิดขึ้นอย่างมีวัตถุประสงค์ ซึ่งวัตถุประสงค์ที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งตั้งขึ้น คิดขึ้นมาขึ้นนี้อาจค่อยๆพัฒนาไปได้

นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาเนื้อหาของสารจากการสื่อสารของเพื่อนร่วมงานได้ ดังต่อไปนี้

1. การสื่อสารระหว่างเพื่อนร่วมงานอย่างเป็นทางการ

- 1.1 สารเพื่อขอความเห็น คำแนะนำ หรือการปรึกษาหารือ
- 1.2 สารเพื่อขอความร่วมมือและความช่วยเหลือ
- 1.3 สารเพื่อขอข้อมูล

2. การสื่อสารระหว่างเพื่อนร่วมงานอย่างไม่เป็นทางการ

- 2.1 สารเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์
- 2.2 สารเพื่อสร้างความคุ้นเคยและกระชับความสัมพันธ์
- 2.3 กิจกรรมสนทนาการ

นอกจากนี้แล้วยังมีสารอีกประเภทหนึ่งที่จะสามารถรวมผู้คนให้เข้ามาร่วมกันในการทำงาน และส่งเสริมให้เกิดการสร้างประชาคมหมู่บ้านขึ้นได้คือ การที่ผู้คนได้มีโอกาสในการทำกิจกรรมร่วมกัน

วินิจ เกตุขำ และ คมเพชร ฉัตรศุภกุล , 2522 : 170 กล่าวไว้ว่า กิจกรรมกลุ่มสามารถนำมาพัฒนาบุคคลได้ ถ้าหากผู้จัดกิจกรรมกลุ่มเป็นผู้ที่มีความสามารถ ตลอดจนรู้จักกระบวนการของการจัดกิจกรรมเป็นอย่างดี สาเหตุที่เราใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อพัฒนาบุคคลนั้น ก็เพราะว่าการเรียนรู้

โดยการทำกิจกรรมต่างๆบุคคลจะได้รับประสบการณ์โดยตรง นอกจากจะได้ปฏิบัติแล้วยังเกิดความรู้สึกรู้สึกต่างๆขึ้นด้วย ผลจากการปฏิบัติกิจกรรมกลุ่มจะทำให้บุคคลซาบซึ้งประทับใจ มากกว่าการที่จะสอนบุคคลให้มีการพัฒนาตนเองโดยใช้วาจาเพียงอย่างเดียว แต่อย่างไรก็ตามความร่วมมืออย่างจริงใจของสมาชิกก็เป็นสิ่งสำคัญไม่น้อยไปกว่าการจัดกิจกรรมกลุ่ม

จุดมุ่งหมายของกิจกรรมกลุ่ม

1. การใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อให้เกิดความเข้าใจตนเอง การอยู่ร่วมกับสมาชิกอื่นในกลุ่มจะมีส่วนช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้เรื่องของตนเองได้ดีขึ้น
2. การใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อให้เกิดความเข้าใจบุคคลอื่น เมื่อสมาชิกในกลุ่มได้ทำกิจกรรมร่วมกัน ก็ย่อมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ และรู้จักซึ่งกันและกันได้ดีขึ้น
3. การใช้กิจกรรมกลุ่มเพื่อให้สามารถทำงานร่วมกันได้ดีขึ้น เพราะงานบางประเภทจะต้องอาศัยความสามารถของบุคคลหลายคน จึงจะทำงานนั้นประสบความสำเร็จลงด้วยดี

ประเภทของกิจกรรมกลุ่ม

1. กิจกรรมกลุ่มเพื่อการรู้จักกัน
2. กิจกรรมกลุ่มเพื่อการรู้จักตนเอง
3. กิจกรรมเพื่อการเข้าใจบุคคลอื่น
4. กิจกรรมเพื่อส่งเสริมการทำงานร่วมกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2540 : 30 – 31) แบ่งประเภทการจัดกิจกรรมในชุมชนตามลักษณะการทำหน้าที่และวัตถุประสงค์ไว้ดังนี้

1. Production – related กิจกรรมประเภทนี้จะเกี่ยวข้องกับการผลิต การพัฒนากระบวนการผลิต การเพิ่มผลผลิต การเพิ่มผลผลิต ตลอดจนการสร้างงานให้เกิดขึ้นในชุมชน
2. Livelihood – related ได้แก่ กิจกรรมสวัสดิการที่เกี่ยวกับการเกิดแก่เจ็บตายหรือความจำเป็นในชีวิตอย่างอื่น
3. Control – regulation-related เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการจัดระเบียบควบคุม

4. Clan - related เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณีของชุมชน เช่น การสร้างบุญระวัด การจัดงานบุญผไท
5. Education – related เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับด้านการศึกษาในทุกด้าน ทั้งแบบในและนอกระบบ เช่น การฝึกสมาธิ การฝึกอบรมอาชีพของกลุ่มชาวบ้าน

การแบ่งประเภทกิจกรรมเช่นนี้เพื่อความเข้าใจในการดำเนินงาน ทั้งนี้เพราะกิจกรรมแต่ละประเภทเรียกร้องการร่วมมือและทักษะจากสมาชิกแตกต่างกัน นอกจากนั้นความยากง่ายของแต่ละกิจกรรมก็แตกต่างกันด้วย

จากการทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของประเด็นในการสื่อสารเพื่อประสานความร่วมมือนั้นพบว่า ในการสื่อสารกันนั้นมนุษย์จะสามารถมีประเด็นที่จะสื่อสารกันได้ทุกเรื่อง ตั้งแต่เรื่องของชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ เรื่องราวต่างๆที่เกี่ยวกับความเป็นชาติ ศาสนา หรือประเด็นอื่นๆอีกมากมายที่เกิดขึ้นรอบด้าน ซึ่งเราไม่สามารถจะระบุได้ว่ามนุษย์มีการสื่อสารกันทั้งสิ้นที่ประเด็น และจากการศึกษายังไม่พบว่ามีผู้ใดที่เคยทำการศึกษาว่ากรณีของการสื่อสารเพื่อให้เกิดความร่วมมือกันนั้นมีทั้งสิ้นที่ประเด็น ทำให้จากการศึกษาที่ผ่านมาสามารถระบุได้เพียงว่า เนื้อหาของสารที่สื่อสารกันนั้นสามารถจัดเป็นประเภทได้ 2 ประเภท ได้แก่ 1. สารประเภทข้อเท็จจริง และ 2. สารประเภทความคิดเห็น และสำหรับสารประเภทข้อคิดเห็นยังสามารถจำแนกได้อีกเป็น 5 ชนิด คือ ข้อคิดเห็นเชิงประเมินค่า ข้อคิดเห็นเชิงแนะนำ ข้อคิดเห็นเชิงตั้งข้อสังเกต ข้อคิดเห็นเชิงตัดสินใจ และข้อคิดเห็นเชิงแสดงอารมณ์ และจากการศึกษาในเรื่องนี้ยังพบอีกว่าในสารแต่ละประเภทนั้นยังสามารถใช้จุดสนใจที่แตกต่างกันออกไปได้อีกดังนี้ คือ จุดสนใจโดยใช้ความกลัว จุดสนใจโดยใช้อารมณ์ จุดสนใจโดยใช้ความโกรธ จุดสนใจโดยใช้อารมณ์ขัน จุดสนใจโดยใช้รางวัล จุดสนใจโดยใช้แรงจูงใจ และนอกจากนี้แล้วจากการศึกษายังพบอีกว่าประเด็นในการสื่อสารที่ก่อให้เกิดความร่วมมือกันนั้นไม่ได้เกิดจากการสื่อสารด้วยวาจาเพียงอย่างเดียว หากแต่เกิดจากการที่ได้มีโอกาสดำเนินกิจกรรมร่วมกันอีกด้วย สำหรับประเด็นในการสื่อสารที่เกี่ยวกับเรื่องของยาเสพติดโดยตรงนั้น การศึกษาที่ผ่านมาจะพบเรื่องของการสื่อสารที่เกี่ยวกับยาเสพติดในลักษณะที่เป็นกลยุทธ์การสื่อสารของเจ้าหน้าที่บำบัดฟื้นฟูที่ช่วยทำให้เกิดประสิทธิผลในการบำบัดรักษา และเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ข่าวสาร ความรู้ ทศนคติ ความพึงพอใจในการสื่อสารเกี่ยวกับเรื่องยาเสพติดของหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ ผู้วิจัยยังศึกษาไม่พบในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสื่อสารเพื่อการประสานความร่วมมือในการแก้ไขปัญหายาเสพติด ดังนั้นจึงเป็นโอกาสที่จะทำให้ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเรื่องราวที่เป็นประเด็นใหม่ๆเกี่ยวกับการสื่อสารในการแก้ไขปัญหายาเสพติดต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กรรณิการ์ ชมดี (2524) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ผลจากการศึกษาพบว่า “ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในแบบต่าง ๆ คือ การร่วมประชุม การร่วมออกแรง การร่วมออกเงิน การร่วมออกวัสดุอุปกรณ์ การร่วมเป็นผู้นำ การร่วมเป็นคณะกรรมการ การร่วมเป็นผู้ชักชวน การร่วมเป็นผู้ริเริ่ม โดยมีส่วนร่วมในการประชุมมากที่สุด รองลงมาคือร่วมออกแรง และร่วมเป็นผู้ชักชวน

กิตติศักดิ์ เชื้อแดง (2542) ศึกษาบทบาทของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลกับการมีส่วนร่วมในการบริหารท้องถิ่น พบว่า เจ้าหน้าที่ อบต. มีพฤติกรรมการสื่อสารมาก เป็นผู้นำทางความคิดสูง และมีความน่าเชื่อถือสูง ประชาชนมีปริมาณการรับสารจากเจ้าหน้าที่ อบต.ระดับปานกลาง และมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นระดับปานกลาง และพบว่าพฤติกรรมการสื่อสารของประชาชนจากเจ้าหน้าที่ อบต. มีอิทธิพลสูงสุดต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่น

จิระวรรณ ดันกูรานันท์ (2542) ศึกษาการมีส่วนร่วมและบทบาทผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาในการจัดการวิถุชุมชนแม่ฮ่องสอน พบว่า ผู้นำชุมชนชาวไทยภูเขาที่มีความสนใจที่จะมีส่วนร่วมในการจัดการวิถุชุมชน แม้ว่าจะยังไม่มี ความเข้าใจในรายละเอียดของการดำเนินการที่ชัดเจน โดยมีแนวคิดที่จะมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน และยังพบอีกว่าผู้นำชุมชนทุกคนมีบทบาทอย่างมาก ทั้งในด้านการให้ความรู้ และการระดมความคิดเห็นจากสมาชิกชุมชน รวมทั้งการวางแผนจัดการวิถุชุมชน ส่วนปัญหาที่พบมากที่สุดคือเรื่องค่าใช้จ่ายในการจัดการ

เวทินี สตะเวทิน (2542) ศึกษาเรื่องการสื่อสารในการจัดการประชาคมบางลำพู พบว่า กลไกการสื่อสารของประชาคมบางลำพูมีกิจกรรมเชิงรุก คือการสื่อสารภายในแกนนำประชาคม ได้แก่ การประชุมระดมสมอง , การไปมาหาสู่กัน , การพูดคุยโดยบังเอิญ และมีกลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับคนในพื้นที่ ได้แก่ การติดประกาศตามชุมชน , ไปปลิว , รถกระจายเสียง , สื่อมวลชน , การประชุมกลุ่มย่อย , การพูดคุยระหว่างแกนนำริเริ่มกับเจ้าของธุรกิจ , การใช้กลไกกรรมการชุมชน , เสียงสะท้อนจากชุมชน มีกลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับบุคคลภายนอก ได้แก่ การประชุมระดมสมอง , การประชุมเพื่อขอความสนับสนุน , การพูดคุยในจุดเริ่มต้น , การชักชวนบุคคลภายนอก , การพูดคุยขอความช่วยเหลือ นอกจากนี้ประชาคมบางลำพูมีกิจกรรมในเชิงปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน โดยมีกลไกการสื่อสารภายในแกนนำประชา

คม ได้แก่ การประชุมระดมสมอง , การพูดคุยกัน , การบอกต่อ มีกลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับคนในพื้นที่ ได้แก่ การแจกแบบสอบถาม , การจัดกิจกรรม , การพูดคุยกัน และมีกลไกการสื่อสารระหว่างแกนนำประชาคมกับบุคคลภายนอก ได้แก่ การยื่นจดหมายถึงผู้ที่เกี่ยวข้อง , การส่งข่าวให้สื่อมวลชน , การประชุมเพื่อขอความร่วมมือ , การประชุมเพื่อต่อรอง , การสร้างแนวร่วม , การต่อรองนอกรอบ

ชินกมล ทิพย์กุล (2542) ศึกษาเรื่องรูปแบบการสื่อสารในสภากาแฟของประชาชนในจังหวัดตรัง พบว่า ผู้ร่วมวงในสภากาแฟเป็นบุคคลที่สนใจในเรื่องราวความเป็นไปของตนเอง ซึ่งบรรดาคนกาแฟจะสนใจเรื่องราวต่างๆมากที่สุดดังต่อไปนี้ คือ เรื่องราวการเมืองทั้งการเมืองระดับท้องถิ่น และระดับชาติ เรื่องราวด้านเศรษฐกิจทั้งเศรษฐกิจจุลภาคและเศรษฐกิจมหภาค เรื่องราวเกี่ยวกับชุมชนและสถานการณ์สังคมโดยทั่วไป เรื่องราวสิ่งแวดล้อมและเรื่องราวสุขภาพพระ

สำหรับความสำคัญของประเด็นต่างๆที่ประเด็นการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ซึ่งมีการพูดถึงในลักษณะเรื่องใหม่มากกว่าเรื่องเก่า นั้น เป็นการพูดในลักษณะเชิงสร้างสรรค์

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งหมดซึ่งได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา แนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่มบุคคลต่างๆที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องการประสานความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาเสพติด แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องรูปแบบในการสื่อสารในการประสานความร่วมมือ และแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องของการประเด็นในการสื่อสารเพื่อประสานความร่วมมือ สามารถนำไปสู่การศึกษาวิจัยเรื่องการสื่อสารและการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดยาเสพติดในพื้นที่ทุ่งครุในประเด็นต่างๆได้ดังต่อไปนี้คือ 1.กลุ่มบุคคลที่ประสานความร่วมมือกันประกอบไปด้วยกลุ่มใดบ้าง แต่ละกลุ่มมีบทบาทอย่างไร และแต่ละกลุ่มมีบทบาทสนับสนุนกันอย่างไรที่จะก่อให้เกิดประชาคมหมู่บ้านปลอดยาเสพติด 2. การสื่อสารในรูปแบบใดบ้างที่ก่อให้เกิดการประสานความร่วมมือเพื่อสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดยาเสพติดและ3.ประเด็นในการสื่อสารที่ส่งเสริมให้เกิดการสร้างประชาคมหมู่บ้านปลอดยาเสพติดประกอบไปด้วยอะไรบ้าง